

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY ÉS DRASKÓCZY EDE

1939. szeptember

VIII. évf. 9. szám

KÁZMÉR ERNŐ: Knut Hamsun — nyolcvanéves	401
BERÉNYI JÁNOS versei (Bünbánat a tivornya után; Még egy ki- rándulás; Hintómat még egyszer elküldöm; Visszamegyek az ős-seitig)	406
NÉMETH LÁSZLÓ: Papucshős (szindarab)	409
ARATÓ ENDRE: Eső Szlovéniában (vers)	427
DUDÁS KÁLMÁN: Sztoikus mérleg (vers)	428
AMBRUS BALÁZS versfordítása: Szomorú nap (Sztefánovity Sze- tisláv)	429
RADÓ IMRE: Visszavonom az életemet... (kis regény)	430
CSUKA JÁNOS: Európai nyár (vers)	437
HAVAS KÁROLY: Öreg ház a csirkepiacon (regény-folytatás)	438
KÁZMÉR ERNŐ irodalmi szemléje: Pálffy János emlékezései: Ma- gyarországi és erdélyi urak; Kolozsvári Grandpierre Emil: Alva- járók; Mauriac: Mammon	442

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára . . .	10 Din.
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . .	1'50 Pengő
Negyed évre	4'50 Pengő
Félévre	9 — Pengő
Egész évre	18' — Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60'— 3 meseca Din. 30 — Pojed. broj Din. 10'—

KNUT HAMSUN—NYOLCVANÉVES

1890 őszén, a kisvárosi hangulatot árasztó Christiania (ma Oslo) könyvkereskedéseinek kirakatában egy szegényes nyomdai eszközökkel kiállított könyvecske szerénykedett. »Sult« (Éhség) volt a címe és írója: Knut Hamsun. A könyvecske lassan utat tört az elismerés felé. A kritika nem tudta, mit kezdjen ezzel a fízológiai témát a legfinomabb lélekanalízissel egybeforrasztó mondanivalóval, amely anélkül, hogy az éhezés szociális oldalát érintette volna, a régi történetből, egy kezdő, fiatal újságíró teremtő nyomoruságáról olyan művet írt, hogy aki elolvasta, a nélkülözésnek minden fizikai fájdalmát szinte gyomra falaiban érezte. De voltak olyanok is, akik a könyvet gyors egymásutánban többször elolvasták. Társaságban és vendéglői asztaloknál emlegették. Megérezték, hogy az író az »Éhség«-et a való életből írta. Saját élete nyomoruságának azzal a csodálatos, szinte misztikus átérzésével, amire a világirodalomban, Dosztojevszkij óta nem volt példa. S a norvég főváros érdeklődni kezdett az író után. Csakhamar kitűdött, hogy papok, kézművesek, falusi nemesek ivadéka. A hegyekből jött a társadalmi élet kezdődő formáit öltögető fővárocskába, az ibsenizmus komor hatása alatt fuldokló és az önálló tehetségeket csak lassan felismerő abba az új norvég irodalomba, amelytől Jonas Lie idealizált alakjai szűrkeségén, Arne Garborg vizionáriuságán és Gunnar Heiberg élő személyeket támadó, a persziflázst erősen suroló drámáin túl, valami újat vártak. Az új naturalizmus kezdő kora volt az idő. A németországi »Freie Bühne« manifesztumának, Arno Holz és Johannes Schlaf »Neue Gleise«-jének uttörő korszaka, a gyakorlati életben jelentkező szociális összeütközéseknek, a művészetekben pedig az impresszionizmus maradéktalan kiteljesedésének éveit, amelyektől vérbeli, modern író, napjainak hűséges krónikása, elszakadni nem tudott. S a hegyekből, a nordlandi havasokról jött író, aki szüleit korain elvesztve, négyéves korától rokonánál, egy rideg falusi papnál nevelkedett, majd cipészinasnak ment, hogy utána minden mesterségtől megundorodva, esztendőkön át csavarogva, legyen kereskedőseged, házitánító, utkaparó, kőfejtő, gyufagyári munkás, egy amerikai hajón inas, az új világban pedig farmer, bálnavadász, newyorki omnibuszkalauz, teljesen elkallódott naiv regénye, a »Björger« és egy amerikai utijegyzeteket adó, heves mondanivalóju könyvecskeje után, megírta az »Éhség«-et.

A világirodalomnak ezt a szinte magában álló remekét, a századvégi esztétika abba a tipikus naturalista-bohém miliójú regénykorszakba sorolta, amelynek fő jellemvonása a hangulat volt. Sokan megütköztek realiztikus, fízológikus leírásain, az éhség különböző stádiumának hűséges, szinte naplószerű feljegyzésein, amint egy cikket elhelyezni akaró fiatal újságíró önmagát, mint valami éhező médiumot, figyeli. Ha ezekkel a tiszteletreméltó kritikai meg-

jegyzésekkel az olvasók nagyrésze nem is törődött, kétségtelen, hogy a századvég felé közeledő északi irodalom, a megértő és minden új tehetségre felügyelő Brandes fivéréken túl, az »Éhség«-et felismerte. Az akkori társadalom a maga korszakának regényeit várta. Helyette a kis Norvégia fiatalsága egy a társadalomtól elszakadt, szinte a társadalmon kívüli szegény legény sorsos regényéről, az éhezésnek azzal a valóságos ritmikus művészetéről beszélt, mely a teljesen legyengülő test lázas képzelgésében és szenvedélyesen érzelmes lelki extrémitásában, teljesen antinaturalisztikusan hatott. Az író akkor már az irodalmi kávéházak asztalai körül ödöngött. Olvasóköriekben, könyvtárakban, ifjúsági összejöveteleken a norvég nagyságokat, a társadalmi regényeket és a típusokat felsorakoztató irányirodalmat támadta. Ez a hórihorgas, szemüveges, rosszul öltözött, modortalan irodalmi fenegyerek már tudatában volt külön utjainak és a minden tendencia nélküli, eljövő regényeinek, amelyek a norvégeket, ezeket az elegáns, gazdag, sok izléssel és nagyyszerű energiával élő nagypolgárokat gondolkodásra készítette, felébresztette bennük azt a démoni, pusztító erejű, erőszakos, de sokszor szomorú második énüket, ami a norvégekben, ezekben a legészakibb germánokban úgy él, mint a János-éjjelek viking tüzeinél táncoló démonokban.

Az »Éhség« után jött a többi regény. Először a »Misztériumok«. (Mysterier). Ez az összefüggéstelenségében, szaggatottságában excentrikus mű már Dosztojevskij hatásában fogant. Hősének, Nilsen Nagel titokzatos sugártörésű lelkének rajzában sok van Nietzsche szelleméből is, abból az emberfeletti emberből, aki a mindennapi tömegemberrel szemben az Örök Vándor és a Művész különállóságát szimbolizálja. A misztikus, sárgaruhás Nagel — az »Éhség« hőséneke még valóságos ikertestvére — felbukkan egy kis norvég városkában. Ez a csodálatos idegen, miután rövid idő alatt leplezetlenül megmutatja, hogy az egész élet és az emberek tele csalással, hiábavalósággal, egyszerre csak elérkezettnek látja az időt, hogy méreggel telt kis üvegcséjét elővegye. Halálos szerelemmel a szívében, ez a kis Nagel az örök embertípus maradéktalan objektivációja. Egy, abból a típusból, aki jó kereskedő, jó hivatalnok, szép felesége és derék gyermekei vannak, de egy éjszaka felül az ágyában, gyorsan pakkol, csókot lehel a hajnali pirtól érett asszonya homlokára, ismeretlen városkába utazik, magányos vendégfogadóknak száll meg, alkonyi órákban hosszú sétát tesz a fjordok felé, vacsorára egy pohár tejet iszik s amikor egy távoli hegedűszó siráma is elcsendesedik, a lefüggönyözött, sötét hotelszoba mélyén agyonlövi magát. S ez Hamsun különállósága. Minden északi emberben kettős lélek lakik. Egy derék, józanul számító kereskedő és egy deliriumosan könnyelmű, az élet terhétől megmérgezett csavargó. A Hamsun előtti északi írók csak a polgári jólét puha interiőrjében élő jóllakottakkal foglalkoztak, akik, ha itt-ott ki is törtek a mindennapból, bűnbánóan, arcukon valami kielégülten borús tekintettel tértek vissza otthonaikba, feleségükhöz, üzleteikhez. A hamsuni ember rejtély! Mindegyike a hegyekből jött és a jeges fjordok vihara felé tart, a vihar felé,

amelyekben az Embert ködök, titkok veszik körül és az a néma, nagy csend, amelyben a mindennap kicsinyességei leperegnek. S a »Misztériumok«, ez a legtipikusabb Hamsun-regény, mintha külső formájában, stilustalan stílusával is követné hősét. A legkülönbözőbb lelki melódiákból, keserű afrozmákból, sok, sok szívbe-markoló lírából és naplójegyzetekből és a mindennek, mindenkinek nekilendülő elkeseredésből keverődött regénnyé. Azzá a valóban misztériumos irodalmi formává, ami később pontosan negyven év múlva, egy újabb regényében, az »August«-ban megismétlődik. A »Pan« című regényében hazatér szűkebb hazájába, Észak-norvégiába, oda, ahol »a nap megáll az égen és az éjszaka hangosan világit.« Ennek a természet csodálatos leírásában igaz, nagy művészi alkotássá nemesedett könyvnek hőse Glahn hadnagy, a magányos vadász, akit a természet szépsége rabul ejt. A nyári csendben és az ősz varázsába fulladt erdő himnuszának bensősége a világirodalomnak valóban a legszebb prózája és az erdő pantheisztikus nyugalmában vadászgató hadnagy napjait zavaró szerelmek néhány csodálatosan tiszta női alakján át, az író már azt a kimondhatatlanul érdekes portrétizáló hatalmát és az emberi lélek új arcáról adott lélekrajzát érezteti, amely az »Éhség« és a »Misztériumok« hősein át, Glahn hadnagyban a legtisztább. A »Pan« világsiker lett. A fák, az ég, a tenger összecsendülésében az északi világ legcsodálatosabb hangulatu festője: Liljefors és a népzene elemeit impresszionisztikus hangulatokban, a hegedűalaku, ősi norvég hardangerfidula rezonáns hurjainak szépségében visszazádó Grieg érték csak el ezt a valóban »páni« hatást. Mert ebben a hadnagy naplójegyzeteiből kiformalódott regényben a Természet nem keret. Nem bravuros összetartója tájának, embernek, állatnak, növénynek. Maga is szereplő. A történet legaktívabb része. Él a kövekben, a fák leveleiben, a halott tél fehér pompájában és abban a zöld madártollacsákban, amit Glahn hadnagy ajándékozott a leánynak. Az Assisi tudta csak ily végtelen áradású himnusszal köszönteni a Természetet és Goethének wertheri sírámai értek fel így a Természethez, mint a menekülő, a csavargó, a világnézetekkel soha sem törődő Hamsun, aki úgy áll Európa legészakibb irodalmi csúcán, a germán szellemi vonal körén, mint valami Néma Vándor a ködben, aki csak nézi, nézi az embereket, a világot és ha hozzászólni akar, csak az önmaga lelkébe tekint.

A »Pán« után a Vándor megtért. Visszamegy az északi házába, fel Nørnholmba, a terméketlen, sziklás röggel harcolók földjére, ahol, ha az éjszaka csendjében megirt lapokat félretette, maga is kiment a földekre vagy puskát dobva vállára, mint Glahn hadnagy, ment a vad után. Itt északon, távol a városoktól és az emberektől, valóban távol a kultura zajától, a csökkenő hallásu, közben teljesen megsiketült Hamsun — Beethoven teremtő süketsége ez — új korszaka kezdődött. Valamikor innen vitte magával a »Viktória«-t, ezt a jankiáltásos pesszimizmusba fojtott és az ifjúkori szerelmek érzélgősségéből, a szív keserűségéből megirt kis történetet, a modern világirodalomnak ezt az utóíérhetetlenül

finom kis szerelmi regényét, amelynek sok irreális gesztusa a lélek titokzatos mélységéből, a tudatalatti Én szövődéséből tört fel. S ide jött vissza, a bohémvilág etikai széthullására, a »nagy« írók lelkének elsekélyedésére mutató »Uj Föld«-je (A »Ny Jord«) után is, mintha csak itt fent, a jeges fjordok között érezné jól magát, menekülve a várostól, hogy a bohémból, a művészből a föld gyermeke, az a nagy Magvető legyen, aki az igazi értelmezésű »Heimatliteratur« legérettebb, legnemesebb alkotását adja.

Egy miniatűr tanulmányában Thomas Mann, Hamsun oeuvrét két korszakra osztja. Az első: a dekadencia és a nyugtalansággal telt lelki atmoszféra kora, a második: a valóságvilágra, a földre, mint örök irodalmi forrásra való rátalálás. Ami e kettő között volt: a szindarabok, a versek és a kezdő lírikus-romantikus évekre visszanező, a szociálkritikai periódusba megmegtérő több regénye, (így az »Őszi csillagok«, »Benoni« stb.) ez az átmenet a nagyvonalú epika felé, amelyhez az út a Segelfoss-cikluson át a monumentális »Az anyaföld áldása«-hoz vezetett. Thomas Mann valóban tisztán látta a hamsuni fejlődést, amely egészen különösen, épen olyan tipusa az Ibsen, mint valamennyi északi író fejlődésének. Az ibseni fejlődés főstádiumai: az epigón romantika, a szociálkritika és a realiztikus, miszticizmussal teli, új erőre éledt tragikus romantika. (Borkmann.) Ibsen a fausti kultúra tipikus emberének legmélyebb és legbölcsebb pesszimizmusáig jutott. Ezzel szemben a huszadik század Hamsuna, a negativumok világából az immanens, pozitív létbe, abba a nagyszerű életigenlésbe ér, amely a »Mysteriere« Nagelétől elfordulva, az evangélium végleges erejével kerül ki a pesszimizmusból. Hogy az optimizmus-e az, ami az új Hamsun életigenlését táplálja, arra a »Segelfoss-ciklus« (A »Segelfoss városa« és a »Korunk gyermekei«) még nem ad tiszta feleletet. A Segelfoss-ciklusnak ködbe olvadó, szótlán távirótszó, aki drámákat írt, színésznőt szeretett s most, ott a fjord mellett! lis városkában, a partj öböl rőt fényében vár és vár, még a régi Hamsun. Glahnnak, Nagelnek és társainak lelki testvére, épen úgy, mint írói alkonyát bevilágító csillagának az »August«-nak és a neuraszténia lejtőjére jutott európai civilizáció félelmetes képét idéző »Az utolsó fejezet«-nek (Épen Thomas Mann szanatórium-regényének, a »Zauberberg«-nek rokon regénye ez. Mégis mennyire más!) alakjai, akik, mint fájdalmas, tragikus és legtöbbször nevetséges ifjúkori emlékek, az élet behavazott útjára ért író muzsikáló lírája, a Brahms kompozícióihoz hasonló az a hangulatvilág, amelynek befejezése annyira nyugtalanító.

S mint a vándor, aki csudálatosan tiszta síkságokon, zöldek lankák napsütötte emelkedésein át, egyszerre csak szemben találja magát az örök hóval, vakító, fenséges hegyóriással, úgy érünk el Hamsun életének főművéhez. »Az anyaföld áldása«-hoz, ehhez a legcsodálatosabb regényhez, amelyet valaha is az egész északi irodalom adott. Egy dacos északi, egy kemény norvég Robinson regénye ez, a telepes Izsáké, aki lakatlan, természetlen területen gazdálkodva, arca verejtékével és dolgos keze munkájával, diadalmasan, hajtja, igájába a zord természetet. Az erő és az akarat fenséges prózai himnusza ez a regény. Olyan himnusz, ami csak egy

wiking lelkében foganhatott, aki a tengerbe nyuló komor sziklák és a felhőkbe érő csucskok között építette kunyhóját, hogy élete társával. Ingerrel együtt teremtsen meg azt az életalapot, amit mint sziklaszilárdat adhat majd tovább nemzedékről-nemzedékeknek. A természet, ami ezt a kis családot körülfogja, olyan egyszerű és olyan eszköztelenül megírott, mint maguk az emberek, akik ebben az irdatlan, ősi rengetegben találtak hajlékot s ahová, mint a paradicsomi kígyó, mégis elér Geissler, a nyughatatlan vándor.

Amikor hetvenéves lett, Hamsun kijelentette, hogy befejezte. Nem ír többé. S azóta mégis jött néhány nagy regénye, a »Csavargó« és az »August«, a hamsuni témának, a vándoréletnek ezek az egyre kristályosabb változatai, amelyekben a norvég élet szimbóluma: Peer Gynt még mindig kísért. Edevart és August is típusai ennek a vándorlásnak, de míg a csendes, passzív Edevart, mint talaját vesztett, merül a vándorlást követő nyomorúsága ingoványába, addig August a könyörtelennek, a szivtelennek, a nyugtalannak és a társatlannak megtestesítőjeként áll előttünk, holott ő az igazi, a vérző, a társaiért magát elemészto, fájdalmasan emberi ember. Talán épen maga az író!?

Most nyolcvanéves. Mit is jelenthetnek hátralevő évei a világirodalomnak? Van-e még mondanivalója »a világ vándorá«-nak, van-e még dala a »halk hurokat pengető« ősz csavargónak, »vagy hosszú estéken kályháját friss fenyőhasábbal tömi és olvas. Regényeket és újságot olvas. De a régi emberek nem olvastak. Vándoroltak a sötét éjszakában és lantjaikat pengették. S most itt ül az Ember, a tépett akác alatt, látjuk, halljuk őt dalolni — milyen ország is ez? Mikor egy barbár fejedelem európaizálódott, a Kaukázust a száműzöttek földjévé tette. Odakergette a költöket.«

Ő is a száműzetés költője. De az önkéntes száműzetésé, azé, amely a süket titán Beethovent a heiligenstadti apró házak közé és Hamsunt a nörnholmi fjordokhoz üzte. Már már mitosz veszi körül. A világirodalom nagy magányosainak kijáró az a mitosz, amit az alázatos lelkű olvasó szó köréjük. formai nagyszerűségükért, ábrázoló hatalmukért és az irodalomtörténetnek készült stílusukért. Mert Hamsunról kritikát írni vagy tanulmánnyal felmérni, valóban mosolyfakasztó, tehetetlen kísérlet.

Kázmér Ernő

BŰNBÁNAT A TIVORNYA UTÁN

Jóllaktunk egymással,
ellenséggel és felebaráttal,
mint az emberevők,
sokan a sovány ige fűrészpóros kenyerével,
s három nap, három éjjel
ittunk a vér keserű borából
pukkadásig a nehéz lakomára
s most talán csak a megterhelt gyomor álma
ez a tánc,
ez a lárma,
ez a zürzavar és ez a kába
gyötrelem.
A büntudat és a mámor
fojtó, fekete hajnalába
véresen hasad a sóhajtás: soha többet!
soha többet,
se könnyel az eget, se vérrel a földet!
csak mégegyszer fakaszd föl a fényes reggelt,
hogy tisztán lássunk,
nevessünk
s a jó nap szive legyen a muzsikásunk!

BERÉNYI JÁNOS

MÉG EGY KIRÁNDULÁS

Ahány csodára lestem, mind újra megkeresztelt
és lánggal vagy korommal fölirta uj nevem.
Letörlök homlokomról minden betűt és számot
s vitorlás rossz hajómat vak utra engedem.

Kapcsoknak, horgonyoknak fájdalmát meglazítva
minden varázslatokból magam kikapcsolom,
a zászlóm hófehér lesz, s egy néma indulóból
deszkán veri a taktust botom vagy ostorom.

*Nem lesz a vágy se többé az élet tengerésze,
nyilát elveszti fönn a hatvannégy égi táj;
két kérdés szelje ketté a végtelen világot:
mi édes még a szívnek s a szemnek már mi fáj?*

*Az ember-tenger zugó morajló közepében
egy névtelen szigetnél minden szilaj szelet
vdáman elbocsátók s a parti rejtekekben
talán nem is rokon, csak ember leszek veled.*

*Az eldobott igéket tán meglelem még egyszer
s elmondom őket újra: koporsóm, életem,
álmom, szerelmem, kincsem, bölcsöm, aranykilincsem,
fehér mosolygó felhőm, virágos végzetem!*

*Az idő elmulását magam naptárán mérem,
lassu hetek helyett gyors percekre szabdalom,
s ahány sugárzó percen kigyul egy régi emlék:
ezerszer annyi gyász lesz piros vasárnapom.*

BERÉNYI JÁNOS

Hintómat még egyszer elküldöm

*Köröttem már mind rendre kidőltek a csatarajból,
halottak napján akár mécsét is gyujthatnék valamennyinek,
kik nem rég még egybefonódva
körbe ülték velem*

*a hitnek és a mesének esti tábortűzét,
az édes varázs valahol hirtelen erejét veszette
s az egyik utazó lett,
a másik kalandor lett,*

*a harmadik már házat is örökölt,
a negyedik a pénz csillagának révbé ért tengerésze,
sok semmi-émléküket el is adogatták,
mint ócska lim-lomot az Idő-ószeresnek.*

*A régi füttyel hiába is hívnam őket a kapuban,
nem ismerik a lázat, nem ismerik a vágyat,
elfelejtették a nekünk szépülő arcokat,
és a szívük szemüveget hord és sétabottal jár.*

*Ó én még mindig a régi vagyok,
se szolgám, se uram, se szeretóm,
a temetők sok sirja is még mindig csupa poézis nekem,
az ajtómat soha be nem zárom,
a csillagomat még mindig várom,*

az utamat lüktető lábbal járom,
a kezemet ezerszer kitárom,
s vallom, hogy nekem van igazam
s még sok meddő üres este lesz addig,
amikor a reménységem párnázott piros hintáját
izgalommal menesztem azért,
akiről hinni kezdem, hogy úgy sem jön el soha.

BERÉNYI JÁNOS

VISSZAMEGYEK AZ ŐS-SEJTIG

Repülőgépre ülök,
azután gépkocsira, vonatra, majd postakocsira,
s végül lovon és gyalogszerrel
folytatom vissza felé a már megjárt utat
s az utolsó állomáson leteszem első uti olvasmányomat:
Mózes öt könyvét
s elmondom a varázsigt: Legyen sötétség!
A könyvek ezerszer millió betűje széthull mint a por,
a világepítő számok sokezer képlete
föllázad és széttöredezik
titokba és semmivé
magam porrá porladva, sárrá nedvesedve
visszavegyülök a földbe s a lelkemet
ugy hagyom a paradicsomkert egyik patakjának partján,
mint az öngyilkos a bucsulevelet
s megyek tovább,
visszamegyek az ős-sejtig,
és minden,
ami élet és valóság volt bennem: álom lesz,
az első Kain öklétől az utolsó Ábel testvérnek
az égre mindig hasztalan kiáltó jajszaváig,
háboruk, szerelmek, vásárok, énekek,
paloták, faragott képek és dübörgő gépek
és a százféle csodák
csak nehéz lázálom színeivel szürkülnek halaványan,
amikor az első robogó hajnal után
az első csendes estébe ébredek
s a kavargó káosz szédítő édes zürzavarában
a borzalmas égi lángnak harsányan kiáltom: apám!
s a sima földi tengernek ezt suttogom: anyám!

BERÉNYI JÁNOS

PAPUCSHOS

Irta: NÉMETH LÁSZLÓ

S Z E M É L Y E K :

Éber Lóránt orvos	Lonka, a felesége
Erzsike, a felesége	Gabi, a leánya
Viola, Éber Lóránt huga	Mari, mindenes Hollyéknál
Holly Sebestyén városi könyvtárnok	Pubi, Gabi udvarlója
	Egy részeg

(Folytatás)

HARMADIK FELVONÁS

(Éber doktor rendelője. Az első felvonásbeli osztott teremhez képest igen kis szoba, de a biztosító betegeknek ennyi is elég. A két ajtó közül a baloldali falon levő, az első felvonásbelivel nem azonos előszobába vezet, melyet a falócákon várakozó betegeken kívül a konyhába bejáró szolgáló, fűszeres, stb. használ. A másik ajtó a hátsó fal jobb felén a lakásba visz. Apró tapéta ajtó, amíg ki nem nyitják, szinte észrevehetetlen, egyszerre kapcsol és izolál. Az orvos közvetlen lép rajta a lakásból a rendelőbe; de a rendelő s a benne vetkező szegénység tökéletesen el van választva általa a »nagyvilági« lakástól. A szobácska balsarkában, a két ajtó közé eső rész a tulajdonképeni orvosi műhely, a bal falnál apró íróasztal, rajt néhány kémszer, epruvetta, OTI vénvekkal, statisztikákkal, teledobálva, a hátsó falon a mosdó, mellette műszerszekrény, — fogók, szondák, üvegcsövek, a szin előterében egy vizsgáló asztal. A lakásba vezető ajtó előtt, a jobbtal mellett egy bőrívány, előtte egy szék. Amikor a függöny felmegy, a szoba üres és teljesen sötét. Egy pillanat múlva a hátsó tapéta ajtó kinyílik, a világos részen egy kéz nyúlik be s elkattantja a kapcsolót. A kéz után, Erzsike egy frissen húzott paplant s két hajatlan párnabelsőt vonszol át, önmagával együtt, az ajtócskán. A friss párnacihákat s a lepedőt Viola hozza utána, félkaron. Erzsike az ágyneműt a vizsgálóasztalra csapja s a lepedő után nyúl. Viola a párnákat kezdi huzni. Miközben a rendelő diványon a fekhely készül.)

Erzsike (anélkül, hogy a sógornőjére nézne): Te, Viola, én meg vagyok rémülve, mit csináltatok.

Viola (háttal neki a párnákat huzva, gunyosan): Ne félj, holnap már nem te ágyazol rá. Utazik Debrecenbe.

Erzsike: Nem én ágyazok? Én akár egy hónapig elágyazok. De van neked fogalmad arról, milyen könnyű egy orvosnak ártani? Csak egypár sértett táppénzest, idült feljelentőt kell összefogni. S én Lonkát képesnek tartom.

Viola: Te csak ne izgulj Erzsike... garantálom, hogy beftted is lesz őszre s cukrod is bele.

Erzsike: Jó-jó, tudom, hogy mi a véleményed rólunk, vidéki asszonyokról. De a más családi életébe mégsem illik beleavatkozni. Ha őt nem szorította, ti is elbirnátok... Kispárnát még nem hoztunk.

Viola (szárazon): Ellesz egy éjszaka kispárna nélkül...

Erzsike (meglepetten): Nagyon jól tudod, hogy én nem a munkát sajnálom.

Viola: Nem, te az asszonyt sajnárod. Az ember azt hinné, egy jó háziasszony legmélyebb érzése egy ficsurtartó asszony iránt csak az irigység lehet. Ugy látszik a birtokjogi szolidaritás még mélyebb. A férjtulajdon éppolyan szent, mint a ház vagy földtulajdon. (Az ajtón bekukkantó Lóránthoz) Tessék csak jöjjetek. (Lóránt s utána Sebő belépnek).

Erzsike (mézédesen Sebőhöz): Attól félek, nem lesz olyan helye, mint otthon... Én szívesen átadtam volna Lóránt mellett a magam helyét. Igazán semmi az ágyneműt átrakni... De nem engedték...

Lóránt: Egész jó divány ez s te ép azért vagy itt, hogy ne olyan helyed legyen, mit otthon... mi, öreg... No, kifelé asszonyok. Vannak napok, melyeknek nincs sürgősebb tennivalójuk, mithogy végetérjenek.

Viola: Reggel ugy ébred itt, mint akit sikeresen megoperáltak. (a két nő a lakás felé visszahuzódik).

Sebő (tétován szétnéz, leveti a kabátját, a diványra mutat): Itt fogok aludni?

Lóránt: Ha csak a vizsgáló asztalhoz nincs kedved... (hátbaveri) Föl a fejjel komám... Nem tetszik valami?

Sebő: De... sőt... Olyan szórakozott vagyok, a nagyságos asszonynak meg sem köszöntem... Igazán bánt, hogy zaklattuk, hisz végre a szállodában is...

Lóránt: Az kellene még. Sebestyén a Kék Sasban... Reggel a polgármester ébresztene fel. Vagy ha nem ő, a feleséged. A szabadság minden zugot megszentel; még az én ronda kis műhelyem is.

Sebő: Ez a rendelőd?... Sosem voltam még benne.

Lóránt: Nincs is mit dicsekedni vele: kicsiny, rosszul felszerelt, sötét, — látszik, hogy ebből élünk (az íróasztalhoz megy s néhány iratot összekapkod) A cseléd irtózik a kémcsöveimtől; beszórja OTI receptekkel...

Sebő (a baloldali ajtóra mutat): És ez az ajtó itt... (elharapja a kérdést).

Lóránt: Itt jönnek be a betegeim. (Kinyitja az ajtót, kimutat a sötét helyiségre s aztán kuicsra bezárja) Előszoba a konyhához, s várószoba a rendelőhöz. A fűszeres reggelenként tiz-tizenöt büzt és izzadságot füstölgő vénember, sérült, szoptató, hasmenéses gyerek fölött menti be a konyhába a tejet. Viola eleget szid érte s eredetileg én sem így gondoltam el. De hát mindenütt így van: harmadik osztály az harmadik osztály.

Sebő: S a jobb betegek?

Lóránt: Azok elsősorban látogatók s csak azután betegek.

Délután jönnek s a gyomormosás előtt megkávézna velünk... Na, de megyek már; remélem összebarátkoztattalak a szállásoddal. *(A műszerszekrényre mutat)* A szülészeti fogóktól nem kell félned; csak kirakati tárgyak, sosem voltak még használatban. A holnapi programban azt hiszem megállapodtunk...

Sebő: Holnap?... Hogyne, természetesen...

Loránt *(kimenőben)*: Reggel én magam jelentek beteget a városházán s a déli gyorssal Debrecenbe utazol... Ha szükséged lesz ránk a berendezkedésnél, én vagy Viola...

Sebő: Ó, igazán köszönöm. Nagyon jók vagytok...

Loránt: Az ajtót egy kissé nyitva hagyom, ha valami eszedbe jut. A kapcsoló itt van. Magad oltod el, vagy sötétben is le tudsz vetközni?

Sebő: Tán jobb, ha most mindjárt... *(Loránt leolt, kimegy, a nyitvahagyott ajtón egy ideig beszívárogo a fény, aztán odabenn is elkattan a lámpa. Sebő a fekhelye mellett álló székre ül, két keze a térdén, arca a nézőtér felé).*

Loránt *(miközben odadt vetkeződik, állandóan beszél)*: Remélem, akinek klukadni készülő vakbele van, elteszi reggelig, vénnül az ember, egyre nehezebben bírja ezeket a csatangolásokat... Tudod hol van Olka-puszta, a multkor odáig kellett kibaktatnom egy esővel bevett lámpa mögött. S milyen lelkiismeretlen néme-lyik beteg: a gyerek megzabálja magát s már berregtetik azt az éjjeli csengőt... Igaz, meg ne ijedj, ha a sötétben rádcsőrdít... *(Ásít egy nagyot)*. Hidd el, testvér, ha a feleségem itt nem fe-küdné mellettem, azt mondanám, irigyellek ezért a határtalan sza-badságért. Hogy birták azt a németet, akinek a láthatatlanná tevő csuklyája volt? Én egy fényképészkendőt szeretnék abból az anyagból; lekapni Lonka asszonyt, ahogy hazaért s neked úgy, ahogy kívánta. Hült helyed találta. Egy Sebestyén, aki eltűnt: ez az amit én minden zsarnoknak kívánnék... *(nevet)*. Te talán al-szol már Sebestyén? Vagy csak nem találsz olyan mulatságos-nak?... Hopp most jut eszembe, hogy vizet még nem tettem az ágyadhoz... *(kiugrik)*. No várj csak, itt van az enyém *(újra megjelenik, pizsamában a rendelőajtóban, egy pohár vízzel, ahogy kinyújt, Sebestyént még mindig azonmód találja a széken)*. Hát te?... Irtózol ettől a nyoszolyától: vagy házasságod ravatalá-nál akarsz virrasztani? *(Behuzza maga mögött az ajtót)*. Ei, ej, te szegény fölszabadított jobbágy, hát mi bajod? Megbántad?

Sebestyén: Nem, dehogya, igazatok volt, csakugyan tart-hatatlan. Az értelmem teljesen egyetért azzal, amit tettem, — legfőleg ezek a szorongások... De ez betegség; nem lehet tenni róla.

Loránt: Szorongasz? Mitől? Csak nem érzed úgy, hogy bünt követtél el.

Sebő: Nem; azt nem... Azaz, ha így kérde: nem ér-zem-e... Épen az, hogy csak érzem, anélkül, hogy az eszem-mel bűnnek tartanám. Furcsa dolog az ember büntudata: mintha nem is egy volna belőle, hanem kettő: az egyik magasan ül, mint egy bíró: érvelni, vitázni lehet előtte s ő belát és ítél. A másik

mélyen van: lenn a zsigereinkben, szinte a beleinkben, szeszélyes és kélrelehetetlen, mint egy állat. Ha egy idegszálon valami bőszítő inger leért hozzá, érv, magyarázat többé le nem csillapítja.

Loránt: S most leért?

Sebő (*ráemeli az arcát, de nem felel közvetlen*): Te sokkal feszelenebb ember vagy, semhogy ezt megértenéd. De én már gyermekkorom óta szenvedtem tőle. Ha a latin szövegben egy szót félig értettem s tovább mentem, vagy az utcán zsebemben volt a koldusnak szánt kraicár s megint csak tovább mentem, — igen ilyen semmiségekre már, valahányszor emulasztottam valamit; egyszerre csak kibírhatalanul nyomasztó lett a közérzetem s nem nyughattam meg, amíg csak vissza nem nyomoztam magamban a mulasztásig. Ezekben az apró szorongásokon nőtt fel s hizott meg (*a mellére mutat*) a bestia. Elgondolhatod, hogy ekkora ügyben mit művel.

Loránt: Csakhogy most nem mulasztottál semmit... Vagy igen? Nyomorban hagyod őket?

Sebő: Nyomorban nem. Lonkának megírtam, hogy az egész vagyonom az övék s a fizetésemből is annyit tartok meg, amennyin egy igénytelen bél és egy ruhákhoz szokott bőr tovább teng.

Loránt: Szóval kifosztatod magad a nagylelkűségeddel. De hol van hát a mulasztás? Talán lelkiekben voltál daikáia a feleségednek? Elesik a napi mannájától, ha a közénkor kereskedelmi utjait s pénzemeit esténként meg nem tárgyalod vele?

Sebő: Igazad van, nem sokat fogadot! el főlem. A iót rosszszalnom kellett, csakhogy rábírhassam. S én mégis vacogok, ha arra gondolok, mit csinál most, amikor az, amit semmibevert, valóban semmivé lett.

Loránt: Azt hiszed, kétségbe van esve?

Sebő: Tudom, kinevetsz s befelé azt mondogod, szegény papuschős, kell valami abrak az önérzetének. Én azonban tizenhét évet éltem vele s látatlanban is igen-igen szorongok érte.

Loránt: Egy zsarnok, aki az alattvalói lázadásán elképed és dühöng, csak mulattató. Sajnos, ritkán és nem soká lehet mulatni rajtuk. Lonkán pláne.

Sebő (*ránéz*): A vigasztalókra gondolsz? Értem... Te komolynak tartod az ő flörtjeit? Gondolod például, hogy ez a Pubi... hozzá közelebb van?

Loránt: (*komolyan*)... Ha őszinte akarok lenni, gondolom. Nézd Sebő, ha egy idegen férfi közelít egy asszonyhoz, annak az orra fog valami szimatot. És én...

Sebő: Kivánnám, hogy igazad legyen Szivesen megmártánám valami Aphrodite-forrásba a kis fajankóiórt, csakhogy egészen és végkép eligézzék belőle az emlékeket. Sajnos, én nem tudom ezeket az ő ügyeit komolyan venni. Tarts örültnek: én azt hiszem, attól rettegek, hogy én vagyok az ő egyetlen, feladhatatlan ügye.

Loránt: Gyöngédségre és gondoskodásra nem ezt bizonyítja.

Sebő: Nem, tudom. Az íróasztalomhoz nem lehetett leflinöm s a galléraim hetes zsir-karimával kerültek a mosásba. Nem is szemrelemre gondolok én, valami betegségre. Mondd, te mint orvos,

hallottál valaha olyan esetről, hogy egy ember csak egyetlen emberrel szemben legyen elmebeteg s mindenki mással épeszü.

Loránt: Nem, ilyet nem hallottam.

Sebő: Pedig ilyen van. Magad mondod, hogy Lonka nemcsak hogy nem szeret engem, de megcsal, megvet... s amit akarsz még. S én ahogy itt ülök: mégis mindennél világosabban érzem, hogy soha, soha, — semmiféle váltságdíjért le nem mondana rólam. Ha most elutazom Debrecenbe, vagy bárhová, az ő makacs birtokjoga fog várni az állomáson. Nem elmebetegség ez?

Loránt: Nem. Mégha így is van, komiszság csak.

Sebő (*idegesen*): Ti nem ismeritek őt eléggé Lóránt. Te sem, a hugod sem. Csak a torz eredményt látjátok s elfelejtitek azt a millió természetes emberi mozzanatot, amiből egy ilyen eltorzulás létrejön. Eleinte elkényeztettem. Volt valami fenkölt magas fogatnam a házasságról s ezt kivettem magamra, mint valami hadisarcot. Elhittem, hogy a házasságot áldozatokkal kell táplálni, néma áldozatokkal. S Lonka megszokta ezeket az áldozatokat, mint fán a levelet vagy vízvezetékben a vizet. Fiatalon szerettem én is ki-kihuzni magam egy jó ruhában; ő megszokta, hogy a ruha az övé s hogy Sebő igénytelen. Lemondtam a dohányzásról, az utazásról, lassan a könyvekről. Lonka mindezt elvette, mint fáról a gyümölcsöt. Egy-kétszer mindjárt kezdetben féltékenységet mutatott. Én vigyáztam, hogy ne legyen oka többé zsörtölődni s belenyugodtam, hogy Sebő nőtársaságban ügyetlen. Nem úgy mint ő a férfiak közt.

Loránt: Szóval szent voltál. Mi ez, ha nem szentség?

Sebő: Nem, Loránt, ez góg. Én betartom a szerződést, meg látjuk, te betartod-e. Sokkal becsületesebb lett volna, ép oly mohón, gyermekin küzdeni a magam igényeiért, mint ő. Talán szétmarcangoltuk volna egymást, talán megalkudtunk volna, — de sehogysem üllepedett volna belém évről-évre ennyi keserűség. Mindent meg tettem, de egyre elégedetlenebbül. S Lonka, aki az áldozatot sosem vette észre, az elégületlenséget egyszer mégis csak észrevette. Amikor az az elégületlenség már kész volt, némaságra szoktatva egy évtizedes csönd figyelmében, de annál makacsabbul. Egy nő: aki tíz évig duskált egy férfi munkájában, gondolataiban, zsigereiben, mint az első ember a paradicsomban; egyszer csak fölfedezi, hogy az egész gondtalan éden lassan gyülő, makacs ellenállással, valóságos Gandis rezisztenciával tele.

Loránt: Ez lehetett volna a jel a jóvátételre.

Sebő: De nem az éden gyermekének. Ő csak a csalást érezte. Az igénytelen, szerelmes, jóbolond Sebőből egyik-napról a másikra egy martir vedlett ki. Nem vetted észre, hogy mindig ezt a martirt emlegeti, szidja. Mintha az egész örültségével ezt akarná megtörni bennem. Az egész viselkedése, az udvarlói is ezt bosszulják. Semmivel sem lehet úgy felbőszíteni őt, mintha szármalmat gyanit valahol irántam. A hugodat is ezért gyűlölte meg első pillanatra.

Loránt: Ha a lényeg ilyen nyakatekert, — én a látszatnál maradok. Kizsákmányol, jobbagyságban tart, elállja a lélekzeted, neveltségessé tesz — s te egy lelkiismeretes csacsi vagy, aki ma-

gyarázatokat koholsz önmagad elítélésére s az ő igazolására. Pedig csak most kell egy két héten át keményen tartanod magad.

Sebő (*tétován*): Azt hiszed? Komolyan hiszed, hogy ilyen olcsón... Én ahogy itt ülök, mindenfelől bekerítettnek érzem magam. Egy szökött rab, az apai ház pajtapadlásán nem érezheti így a sompolyogva szorító gyűrűt maga körül az éjszakában. Mindent hajlandó volnék hátrahagyni, Loránt, csak egyszer még tiszta lelkiismerettel, mint a magam elvitathatatlan birtokát szivhatnám egy elhagyatott rengeteg közepén a levegőt. De meglátod, nem így lesz. meglátod, egész másképp lesz. Az én reménységem már át sem mer pihegni ezen a páncélon.

Loránt: Mitől félsz?

Sebő: Mitől? (*A beteg bejáró felől megszólal a csengő; Sebő halottsápadtan felugrik*) Hallod ezt? Ez ő... Őt érte valami.

Loránt: (*a másik ijedelmétől maga is megdermed, aztán hargagosan ráripakoedik és lenyomja*). Meg vagy bolondulva? Ezerkét-száz biztosítóbeli családom van s azonkívül a cseléd is kimenős. (*Külép az előszobába vezető ajtón; hallani lehet, amint az előszobáját ablakát kinyitja*) Maga az? Várjon, elszórták a kulcsot. (*Visszajön s a rendelő ajtaját beteszi maga mögött. Sebő egy per-sig némán, legyökerezetten áll a rendelő közepén és hallgatózik. Kiinn újra csapódik az ajtó, Loránt belép, komoran Sebőre néz, aztán elkapja a tekintetét s a pizsamája övét vetve, a hálószoba felé igyekszik. Sebő utját állja*).

Sebő: Ugye Lonkával van baj?... Látom az arcodon.

Loránt (*mogorván, de elfoglalva is*): Hazudik az arcom. Egyáltalán nincs Lonkával baj... (*Bemegy, odabenn is felgyulad a villany*) Viola... Erzsike menj be Violához és keltsd fel. Kérem, dobjon ruhát magára, üljön be a barátomhoz diskurálni... Nekem beteghez kell menni. Valami vérző nő, ezek a szerencsétlen nők már a bibliában sem tudtak mást csinálni Főnn is vagy Viola? Dolgoztál? Sebőnek dajkára van szüksége, amíg odaleszek. (*Odabenn most csendes tanácskozás érződik inkább mint hallik*).

Sebő (*Aki egy ideig Lorántra figyelt, a csöndtől megbokrosodva, az előszobába ugrik, körülnéz s visszaront*): — Lóránt!

Loránt: Igen.

Sebő: Az előszobában nincs senki...

Loránt (*a mellényét és kabátját kapkodva magára, külép*): Hát ki legyen?

Sebő: Aki érted jött.

Loránt: Előre küldtem; a Salétrom utcába magam is oda-találok.

Sebő (*megfogja Loránt karját*): Loránt, nem mitőlünk?

Loránt: Ugyan hagyj ezzel a csacsisággal (*A műszerszekerényhez megy; két csövet, egy öblítő hengert vesz ki s gyömöszöl az íróasztal alatt álló sebésztáskába*).

Sebő: Az előbb, ahogy bejöttél, egészen úgy néztél rám.

Loránt: Képzelfővés, — az esőre néztem úgy, amely azonnal verni fog.

Sebő (a műtőtaskához ugrik): Loránt, ez gyomormosó cső... S ez az edény... Loránt, az igazat akarom.

Loránt (rádörmed): No ne mókázz már! Ha egy hébert hoznék be, azt is gyomormosó szerszámnak néznéd... Nyugodj bele, hogy az embernek több szerve is van, mit ki lehet öblíteni. És főképp más ember is van, akit ki lehet... Viola, bezársz utánam?

Viola (fehér köpenyben, kendővel hátralökött fejjel megy át a szobán, kikíséri bátyját az előszobába, odakinn váltanak még néhány szót, aztán kattant az ajtó, a fehér köpönyeg visszajön, leül Sebő székére s komoran figyelni őt)

Sebő (A diványon gubbasztva): Röstellem, hogy elrontom az éjszakájukat. Ha legalább véreznék, mint a Loránt betege... Bár nem hiszem, hogy aki a maga vérért veszti, ilyen rettenetesen érezhesse magát. Előbb, amikor az a csengő megberrent fölöttünk...

Viola (rápillant): Ki vele; mire gondolt?

Sebő: Olyan rettenetes ebben a csöndben kimondani. Nem gondolt még arra, hogy a szavak megidézik a dolgot. S amelett nevetséges is: egy papucshós, aki attól retteg, hogy miatta... Az embert nem buktathatják meg olyan mélyen a komikumba, hogy el ne szégyenkezzék magán... Különösen maga mellett, aki legjobb óráinkban úgy ül fölöttünk, mint a tragédiabeli hatalmas nővérek, egy-egy nemükhöz méltatlan öcs fölött... Nézze a kezemet, reszket. De mi a kezem reszketése a lelkeméhez.

Viola: Arra gondolt, hogy a felesége megmérgezte magát?

Sebő (felugrik s megfogja a karját): Mért mondja ezt ilyen határozottan. Honnan szedi, hogy éppen méregre gondoltam. Maga csak azt hallotta, hogy a csöngőtől megrettentem... Viola...

Viola (lenyomja): Sebő kérem.

Sebő (a fejét a tenyerébe temeti): Szánalmas vagyok ezekkel a riadozásaimmal. Nincs három órája még, hogy eljöttem hazulról, s már be vagyok kerítve rémlátásokkal; a tulajdon félelmeim fognak hazaverni... Éreztem, hogy valaminek történnie kell; mindenben jelet látok. Már az is, hogy egy orvosi rendelőben fektettek le. Csak legalább azt az asszonyt láttam volna, aki Lorántért jött: most nem tudom csak Mari szolgálónknak látni. Egész világos: Loránt kinyitja az előszoba ajtót, megismeri. Maga az... kérdi megdöbben, de a Marit már nem mondja ki, hanem a szájára teszi az ujját, visszajön, beteszi a rendelő ajtót. Ott susognak a lábtörőn. A nagyságos asszony bevett valamit, mondja Mari az eső ellen fejére borított nagykendő alól s Loránt gyorsan hazatszokolja: menjen csak előre, utolérem... Az érzékeim tele lesznek ilyen hallucinációkkal. Én vagyok felelős mindenért s higgye el nincs nagyobb kiszolgáltatottság, mint egy másik emberért felelősséget érezni.

Viola: Ép ezért ne érezzen felelősséget. Az is erő: felelőtlennek lenni. Maga megszerezte a jogot rá.

Sebő: Mint grenadinruhás lányt öleltem el az anyjától. Megférhetnék egy testben a gondolattal, hogy halálához, — hacsak egy hibás lépéssel is...?

Viola: De nem járult hozzá. *(Komolyan)* Én a maga helyében meg tudnék férni azzal a gondolattal.

Sebő: Hogy mondhat ilyet? Vannak nők, akikért épügy felelősséggel tartoznak a velükklakók, mint a gyermekekért. Hiába kell a szeszélyeik rabságában szinte alulról gyamkodnunk rajtuk, — a lelkük, itéletük, reagálásuk, zsarnokoskodásuk egy gyermeké s ha tönkremennek mellettünk, ep oly jogon vádolhatjuk magunkat emberöléssel, mintha egy gyermekünk a borszeszlángon lobot fog es lég. — Maga...

Viola: Én? Én egyáltalán nem hiszem, hogy a maga felesége, még ha magára rántja is a borszeszt, valóban elégjen. Sokkal jobban szereti a kosztümjét s a szive fölött az ibolyacsokrot. De ha mégis: akkor sem tudom sajnálni vagy legföljebb épen csak sajnálni. Minden ép lelkiismeretnek van egy követel-oldda is: s a vásott gyermekkel szemben áll, akit ez a vásottság tart guzsbán. A halál csak ezt a méltatlan guzst metszené fel.

Sebő: Milyen iszonyukat mond. Az angyalok tudják az embert legborzalmasabban megkísérteni.

Viola: Egy férfinak ki kell birnia a haszontalanok halálát.

Sebő: Akkor én nem vagyok férfi... Ó rég, rég leszámoltam én ezekkel a gondolatokkal... Tíz-tizenkét éve, amikor frissebb volt a boldogtalanságom — egy nyári délután együtt usztunk Lonkával a folyóban. Négy-ötszáz méter előnyt szoktam adni neki, s így rendszeren egy időben értünk be a strandra. Aznap egy kicsit a szokottnál is föllebb ballagtam a parti füzesben s beliebb és mohóbban szeltem a vizet, hogy gyorsabban vigyen. De lenn jártam már a strandnál s még mindig nem láttam magam előtt a kisárgult haját. Kiugrok a partra: kérdezősködöm; senkisé láttá. Tudja, hol volt a régi strand: a sziget alatt, ahol minden nyáron elvitt két-három embert az örvény. Kiáltozom, futkosom: sehól. S ahogy ott egyre kétségbeesettebben futkosom, kiáltozom: egész külön az állapotomból, mint egy viharból a napfény szineiben kiemelkedő szirén: egyre hangosabban kezdett énekelni bennem a reménység, hogy... Lonka persze meglett: egy ismerős kajak vette fel, de én néhány napon át sokat vitatkoztam evvel a váratlan, örült reménységgel. Voltak gondolataim mellette, voltak ellene, de végül is letaposódott az érzéssel együtt az egész férfias filozófia. S ma csak szégyelni tudom magamat érte.

Viola: Szégyelheti is. A sorstól ajándékba kívánt egy halált, pedig csak önmagának kellett volna követelnie a szabadságot. Ha mindjárt egy emberhalál kockázatával jár is. Bizonyos esetekben nem lehet nagyobb kötelessége az embernek, minthogy önmagáért a szabadságharcot fölvegye. Magának már rég kellett volna...

Sebő: Igen, — talán amikor még friss volt az egész... Ó mit adnék Viola — ha az egészen egy félévvel tullehetnék s boldogan és megnyugodtan láthatnám őt szürke kosztümjében az utcán végigszelni. De lehetetlen: nem fog belenyugodni.

Viola: Szinjátékokat csinál s megnyugszik.

Sebő: Nem, nem ismerik. Először talán csak színjátékokat, de ha kell igazi drámát is. Lehet, hogy azonnal drámát. Iszonyu az

őrültség ereje Viola. Nézze meg a diktátorokat: nem az őrültségükkel terrorizálják a világot? Rá merik dobni az üszköt mindnyájunk háztájjára és engednek nekik. Lonka is... *(a lakás felől halk csöngetés, Sebő felugrik)* Mi az, csakugyan csöngettek?

Viola: Csöngettek volna?... Igen, talán Lóránt jött be a hall felől...

Sebő *(hallgatózik, aztán megint magábarogy)*: Ha legalább azt éreztethetném vele, hogy igazán csak a póre életem mentem s nem várok semmit a békén kívül, — még egy nemes nő, vagy részvevő barát szánalmát sem. A középkorban erre lehettek jók a kólostorok; aki otthona és sirja közt néhány elmélkedő pillanatot kívánt magának: a cella megvédte őt az utána pillantók gyanakvásától.

Viola: Kivivná a szabadságát s a felét mindjárt visszaadná, csak hogy nyugodtabbnak hihesse... Ennyire szerelmes belé?

Sebő: Szerelmes. Gyermeki szó az ilyen végzetes összekapaszkodásra... Ha valaki úgy simíthatná végig a homlokát, hogy az egész multját elfeledné, én bizonyára szeretettel téblábnék körülötte csendesebb tébolyában. Vagy ha csak egy kicsit is türelmesebb lehetne. De ez lehetetlen: a mult mérge jár bennünk. Az zár ebbe a halálos, lebonthatatlan ölelésbe. *(A szobaajtó felé veti a fejét)* Itt zokog valaki... Nem hallja, most susognak is.

Viola *(maga is hallja, indulatosan lép az ajtó felé)*: Képződik.

(Ebben a pillanatban koppantanak az ajtón és Erzsike dugja be borzas, megszeppent fejét).

Erzsike: Viola egy pillanatra.

Viola *(Sebő és Erzsike közé áll, erélyesen)*: Megyek.

Erzsike *(odalép hozzá és sugni akar valamit)*

Viola: Ne sugj. Nem mondtam, hogy megyek?

Sebő *(aggodalmasan Erzsike karja után kap)*: Valami baj van?

Erzsike *(mégis csak odasug valamit a húzóó Violának)*

Viola *(indulatosan)*: Hát legyen... Nem megmondtam, hogy ne merészeli.

Sebő *(izgatottan)*: Ki van itt? Könyörgöm: Mintha sirt volna valaki.

Erzsike *(Violához szokatlan bátorsággal)*: Hiába villámlasz, Viola, Lóránt is nekem eshet... nekem igenis az a véleményem.

Viola: Nem vagyunk kíváncsiak rá.

Erzsike *(emelt hangon)*: De Sebestyén kíváncsi. Kötelességek, hogy kíváncsi legyen s én nem törődöm veletek.

Viola *(az ajtó felé szoritja)*: Menj aludni, riadt tyuk.

Sebő *(ordítva)*: Tudni akarom, ki van itt?

(Ebben a pillanatban fölpattan a tapétaajtó s átázottan kócos hajjal, zokogástól kipirultan Gabi áll a kiiszöbön)

Sebő: Gabi... így... Hogy kerülsz ide... *(a görcsös félelemtől megáll s nem mer tovább kérdezni)*.

Gabi: Én hogy kerülök ide?... És te... Nem szégyeled magad, elbujni? *(zokogásba tör ki)*. Ha már öregember létedre ilyet

követsz el, legalább menj oda s merd megnézni mit csináltál. Én-nekem kell érted jönni.

Sebő (*bűnösen reszketve*): Mit beszélsz? Én semmit sem tudok. Nekem semmit sem mondtak.

Gabi: Még hazudsz is. Itt voltál, amikor a lányt Lóránt bácsiért küldtem. Mari hallotta is a hangod.

Sebő: Anyáddal?... Esküszöm, én előttem...

Gabi: Még esküszöl is? Elkövetted s a más szoknyája mögé bujatsz (*Uj zokogásrohamban*) Hát ha nem tudod, igenis megmérgezte magát.

Sebő (*holtra váltan*): És...

Gabi: Nem tudom; az öklendezéseit hallottam. Lóránt bácsi kikergetett. S én futottam az esőben, hogy kötelességre... Ez-óta...

Sebő: Ó, én gyilkos... Viola...

Viola: Nincs semmi, szcéna az egész... Lorántnak meghagytam, ha komoly, értesítsen. (*Gabihoz*) Szerencsétlen lány: az apjától csak a rossz idegeit örökölte; a felelősségérzetet nem. Van szíve: ezt az embert, nem az apját, az embert akinek a mindennapi kálváriájánál tanu volt, ilyen női komédiákhoz odahurcolni.

Gabi: Maga beszél? Maga mindennek az oka. Mit avatkozik bele a mások életébe. Apa mindent elbir; ő ilyen, de anya semmit sem. Egy ilyen öreg férfira volt szüksége, maga vénlány.

Sebő (*zavartan*): Iszonyu! Itt tartottak fogva, beszéltek a haláláról s ő eddig talán... (*kiugrik az előszobába; s idegesen rázza az előszoba zárat*) Adják ide a kulcsot! (*Közben maga is megtalálja, az ajtót kivágva elrohan*).

Erzsike (*utána fut*): Sebestyén, egy ernyő legalább.

Viola (*Gabi elé áll*) Magának most nem felelek... Menjén be, a sógornóm majd ad magára egy pongyolát s megszáritja. Végül is csak anyja marad egészséges hármójuk közül.

Erzsike (*Atöleli*): Gyere kedvesem, neked otthon most semmi hasznodat sem látják.

Gabi (*gyengén ellenkezve*): Nem, nem, haza kell mennem... (*kitör s Erzsikére borul*). Borzasztó, hogy az embernek ilyen szülei vannak... Azt tetszik hinni, én nem tudom, mit beszélnek anyáról és Pubiról a hátunk mögött? De semmit sem bánnék, csak legalább ilyesmi... Ennek az apának igazán... (*Erzsike maga is elzokogja magát, miközben betuszkolja*).

Erzsike: Pszt, pszt, le kell feküdnöd egy kicsit kedvesem. Az ember a párnák közé temeti a fejét s amikor a könnyből meg a gőzből újra kiemeli, minden elmúlt (*Ettűnnek a tapétajátóban*).

Viola (*a szin közepén áll konokul s jéheren, aztán ledobja a köpenyét s a sógornője után kiált*): Erzsike!

Erzsike (*megszéppenve visszajön*) Igen?

Viola: Hol van az az esernyő, amit Hollynak ajánltál?

Erzsike: Az esernyő? Mit akarsz az esernyővel?

Viola: Szárazon tartani a haragom. (*Indul a kijárat felé, a sógornője utána*).

(*Függöny*)

NEGYEDIK FELVONÁS.

(Fogadószoba Hollyéknál. A szoba nem szelvében, hanem hosszában fordul a nézőtérrel szembe; a szín mélyebb, mint amilyen tágas; szinte alagutszerűen fut hátra, a hátsó fal közepét elfoglaló szárnyasajtó felé. Ez a szárnyasajtó, mely a felvonás elején félig nyitva áll, a hálószobába nyílik s a figyelmet azzal is magára hívja, hogy míg a színteret a kora szürkületben csak a félrehuzott függönyü ablak világítja meg, onnan egy piros ernyős — talán még kendővel is virrasztóra tákart villanylámpa lénye szívárög ki. Ha az ajtót jobban kitarják, a nézőre egy kihányt agyнемűvel elborított ágyvég mered, azontul a piros homályban bizonytalan párnák, csipkék, vagy kárpitok. A szín baloldalán a két régi szabásu ablakot egyetlen sokfodru — kispolgár asszonyok »budoir«-fogalmait megvalósító függöny vonja közös felületté; ennek a függönynek az elülső részét kissé visszaráncigálták, úgy hogy a színtér üres első része valamivel világosabb, mint a hátsó, ahol a szereplők mozognak s a szabaddá vált felső ablak-felület a csillagok lehalványodását is megjártszhatja a tavaszi reggeiben. A jobb falon az előszobába nyílik egy szárnyas ajtó; a Sebő szobájába vezető, melyet a második felvonásból ismerünk a nézőtér felé eső kidobott falon volt. A butorok geológiai hűséggei őrzik a szoba régibb és újabb történetét: a régi sárgára festett ajtók, az ellenzővel etállított cserépkályha, a ház őskorát; a dagályos szelyembevonatu szalongarnitúra, a festett spanyolfalszerű ellenző, a »kinai« vázában az üde almaágak: Lonka midennapjait; az asztalon a félretolt szendvicsek, likőröspoharak; a délutáni murit; egy női köpönyeg a divány háttámláján, a nők hazajövetelét; Lóránt táskája s a kendőre kirakott műszerek a félretolt szendvicsek mellett; az éjszakai eseményeket. A butorok helyrajza: divány a hálóajtó és az ablak között; a kissé előreráncigált s a nézőtérrel is jólátható asztal körül egy-két szétdobált, elhullott szék és puff, az előtérben az ablaknál egy félig kifelé fordult károsszék; a kályha és előtte az ellenző; a két ajtó közt, a jobb sarokban. A »kinai váza« egy magas állványon az előszobaaajtó előtt, egész az előtérben nyújtja fel mindenből kirágyogó virágait. Amikor a függöny felmegy, Lóránt a kis asztal előtt áll, a kendőre kitett műszerek közt babrál, egy gumicsövet dob vissza a táskába. Mari az öblítő hengerrel s egy lavórral jön a hálószobából, az egyik ajtószárny ahogy a lábával berugja, kissé nyitvamarad utána).

Lóránt (a hengerre néz, de megvárhatja, amíg mindent berámol). Elmosta, fiam?

Mari: Igen a fürdőszobában...

Lóránt: Nagyszerű, mintha minden hajnalban ezt csinálná... Jól megfonták az idegeit. Nem gondolt még rá, hogy ápolónő legyen? A flegmája megvan hozzá.

Mari: Ne tessék azt hinni: megette az én vöm az én flegmám. A bélem is reszket, ha kimenőnap az utcájukba érek.

Lóránt (nevet): De ha a nagyságák belét mossák, nem reszket. Úgy tartotta azt az üveget, mintha bronzból öntötték volna.

Mari: Cirkusz ez kérem. Jól járna a szegényember, ha az ilyesmin megindulna. Elég nekem a lányomért riadozni. Ha az egyszer kiissza a lugot, ahogy a minap éjjel is megálmodtam, abból ki nem mossa a doktor ur. Vagy ha igen, holtáig rághatom még az ételt is helyette... Kell még ez a vödör?

Loránt: Nem, vigye csak. *(A hengert is benyomja a táskába s bekattintja. Közben Mari kikászál.)* Mi ez itt, szendvics? Persze még a délutániról. *(Két ujjheggyel bekap egyet).* Az uborka a legjobb rajta. *(Bentről egy-két vékony sirácsszerű nyöszörgés hallatszik; a háló ajtajához megy és beszél).* Fönn van Lonka? *(Valaki feldobja magát az ágyon, de nem felel).* Csak pihenjen nyugodtan. *(Az előszoba ajtóban Sebő jelenik meg téhären, kalap és lélegzet nélkül, csatakosan. Loránt meglepetten fordul vissza s gyorsan behuzza a hálóajtót).*

Loránt *(félig tréfásan, félig bosszusan)*: Hát te?.. Nem tudtál elaludni a diványomon?

Sebő *(mint aki ítéletét várja)*: Loránt, miért csukod be az ajtót?

Loránt: Eltakarom az áldozatot... Na, ne sápadj, nem őt, téged... Már egy szójátékot sem bírsz ki?

Sebő: Rettenetes idő szójátékra... **Méreg?**

Loránt: Ahogy vesszük... tizenöt gram aszpirin. Kimostam.

Sebő: Borzasztó.

Loránt: Nem mondom, kellemetlen is lehetett volna. A lányától szerencsére olyan sokat sejtetően bucsuzott el, hogy azt a szorongás időben bevitte hozzá. A papirosok persze most is ott hevernek az éjjeli szekrényen.

Sebő: Sosem tudom megbocsátani magamnak... Gondolod, hogy semmi súlyos következménye...

Loránt: Hogy gondoljam, mikor téged itt látlak.

Sebő *(ránéz)*: Irigyellek a humorodért... Hogy tudsz ilyenkor mókázni? Különben mókázz csak, ha valami jóvátehetően... nem tudnál.

Loránt: Ettől az aspirintől akár én szerkeszthetném a Borszem Jankót. Csak te ne tégy semmi jóvátehetőtlent.

Sebő: Te azt hiszed, hogy az egészség nem komolyan... *(Hogy Loránt a vállát vonja).* Loránt, te nem ismered őt. Soha, soha nem nyugodna bele. Magam sem értem, hogy mi hályogosította el az este az eszem. Talán, hogy azok a tácskók a hűgöd előtt. A rendelőben már minden világos volt. Mint amikor egy őrrült, aki embert öl, lassan kijózanodik. Lonka ebbe nem nyugodhatott bele. S az ösztöne, most az egyszer, amint mondd, talán még védte a szándéka ellen: azt vette be, ami kéznél volt s öntudatlanul is gyanut keltett, hogy felfedezzék... De föltéve, hogy így is volt, ez szerencse, melyért térdre kell esni. Hidd el, ez másodszor nem ismétlődhet...

Loránt: Ha te erőt mutatsz, nem... De ha odakodsz elé, a régi jármód fölé egy új aspirin-igát fogsz akasztani... Bizd

rám, én rábeszélem a válásra. Olyan sima lesz, mint egy vajaskenyér, csak utazz el Debrecenbe.

Sebő: Gyerek vagy Loránt. Ráteszed a tenyeredet egy vulkánra és garantárod, hogy nem tör ki... Mi ő neked? Egy figura, akinek csak a körvonalait ismered. Én őt magát. *(Lonka felveti magát az ágyon)*. Hallod, hogy nyög?... S mindezt az én meggon-dolatlanságom... Mért nyög: fájdalmai vannak?... Loránt, én be akarok menni hozzá.

Loránt *(elállja az útját)* Nem mégy be... Itt most én parancsolok... *(Álnokul)* Neki is ártana. Alvásra van szüksége, fölzaklatnád.

Sebő *(tétován)* Gondolod? Én azt hiszem, hogy neki énrám van szüksége, hogy ott térdeljek az ágya mellett. Az ágya vagy a koporsója előtt. Ez az, amit a méreggel megidézett.

Loránt: Nem... *(átöleli)* Semmi értelme ennek a laikus érzelmességnek. Az ő szívének koffein kell és nyugalom. A tiednek meg csak nyugalom, de több... Azonnal hazamégy.

Sebő: Én itthon vagyok... *(ránéz)* és itthon is maradok. *(A gyengék indulatával)* Értsd meg öregem, ti nagyon jó barátaim vagytok s ezt a szöktetést, igazán meg vagyok győződve, a leg-szebben megoldátok... de vakon a tények közt *(Lonka az előbbi-nél is hevesebben fölveti magát)* Hallod?... Szavadra mint orvos s nem mint barát mondd, hogy a szívének ártana, ha

Loránt *(ingerülten)*: Mint orvos, mint professzor, mint Szent Lukács.

Lonka *(elváltozott hangon)*: Loránt... Loránt kérem.

(A két férfi a hangra valószínűs mimikribe mered; Loránt nem telet).

Lonka: Lóránt kérem.

Sebő: Milyen fakó lett a hangja... Felelj már neki.

Loránt *(az ajtóhoz megy, félig kinyitja)* Parancsol Lonka?

Lonka: Ki van itt? Mintha vitatkoztak volna? Vagy a fejem zug csak?

Loránt: Bizonyára csak a feje. Nincs itt senki.

Sebő *(hátról suttogva lökdösi)*: Mért tagadsz le? Látod, hogy vár

Loránt *(megpróbálja háritani)*: Ssz.

Lonka: Igazán nincs itt senki? Megesküdnék.

Sebő *(Loránttal küzködve)*: Én vagyok kedves. *(A hálóba rohan, onnantól hallatszik a homályból kiállóása, majd sírásba fuló gügyögése)*. A gonosz Sebő jött vissza. Ó, hogy tehetted! Ilyet... Én is megőrülhettem egyszer életemben... Mért siettel annyira a büntetései? Tudhattad, hogy reggelre agyis itt találsz, ha nem is követed el ezt az iszonyúságot. *(Néhány pillanattig csak a síró tördelt szavai hallatszanak; majd egy kopogtatás a külső előszobaajtón. Néhány pillanat múlva karcsu köpenyében, fehérén és keményen, Viola)*

Loránt *(meghökken)*: Csak te hiányoztál a menaszériához.

Viola *(a szoba közepén)*: Sebő?

Loránt (*a hálóra mutat, melyből az árnyék időnként még fel-felcsuklik*). Hallhatod.

Viola (*megvetőn*): Mint a karikacsapás. A színésznő vastapsot érdemel.

Loránt (*Viola és a háló közt helyezkedik el s hátával a szabad ajtószárnyakat benyomja*): Egyelőre csak könnytapsot kap...

Viola: Mért engedted be hozzá?

Loránt: Ki állhatna meg egy asszony nyögései és egy papucshős ijedelve közt.

Viola: A komédiásnő. Még nyög is... Persze semmi oka a nyögésre?

Loránt: A nyögés nincs ok nélkül. Az egyiket kólikája nyögeti, a másikat a szeretője, a harmadikat az akarata. Lonka nyögései: idéznek, vádolnak és kötnek: Ugy nyög, ahogy egy javas igéz vagy ráolvas...

Viola: Hideg ésszel megvetett kelepce, ez volt az egész öngyilkosság.

Loránt: Azt nem mondom. A nők hajnali lények, az agyuk és a vérük össze van keverve, mint szürkületben nap, hegy és tenger. Az olyan nő, mint te, akiben az ész a delelőn ül s alatta minden dolognak pontos határa s árnyéka van: nem is lehet igazságos egy ilyenfajta öngyilkoshoz. Én Sebőnek adok igazat: Lonka elvégzett itt egy szertartást, Sebőt őneki az ágy elé kellett szorítani. Ha ez a szertartás kevés lett volna, még egyet, kettőt, tizet, tekintet nélkül arra, hogy magában mekkora kárt tett, — amint ennél az elsőnél sem méricskélte ki, mekkorát tehet.

Viola: Értem. Az örök nő. Ez a hajnalin összekavart agy, vér és zsiger: benned is jó lucskos meleget áraszt. Mi lehet nőiesebb egy nőnél, aki ahelyett, hogy becsületesen végiggondolná az ügyeit, hisztériásan földobja magát s önmagán néhányat karmolva másokon eit az életet szívó vampirsebet... Csakhogy én gyűlölöm ezeket a hajnali lényeket. Aki kölyök, mars a gyerekszobába.

Loránt: A te gyűlöleted nem sokat számít itt. Viola. Nem is értem, mit lázongsz, amikor Sebő zokog és megnyugszik.

Viola: Mit lázongok? Hát azt hiszed, ezért a Sebőért lázongok, vagy ez ellen a Lonka ellen lázongok? Engem ez a kiszolgáltatottság lázit fel. Mért kell két ember viszonyában mindig és mindig a különbnek alul maradni. Miféle értéke van a teremtésben mindannak, amit mi emberek nagyobbnak s szebbnek kiáltottunk ki, figyelem, lelkiismeret, önfeláldozás, hűség, ha a mérleg másik tányérjában a nagyobb és súlyosabb önzés behelyként nyomja le? Az ember annyit nyom, amilyen önző s két összeakasztott sorsban mindig a méltánytalanabb vezet. Nem és nem tudom föladni ezt a mérkőzést. Azt hiszed, ezért a Sebőért rohantam ide az esőn át? Ezzel az ő ember, vagy ha tetszik, hát isteni méltánytalansággal akarok megütközni.

Loránt: Reménytelen. Sebő alig várja, hogy ez a méltánytalanság ismét rugni méltóztassa.

Viola: Az éjjel után hajnal jön, a hajnal után reggel. Ha az

ijedelem kinyögdelte magát, a belátással megint beszédbe lehet
ereszkedni.

Loránt: Nem látom értelmét, hogy itt maradj.

Viola: Nem ismered a makacsságomat.

Loránt: Az emberek nem makacsságnak tartanak.

Viola: Nem törődöm az emberekkel.

Loránt: De nekem is kényelmetlen. Végre is lány vagy, a
hugom.

Viola: S föllázítom a más férjét, hogy a magam vénülő
csontjai mellé találjak hálótársat.

Loránt: Én tudom, hogy nem így van, de...

Viola: A lányuktól már megkaptam: prűszkölt a kis macs-
ka, minden nyálceppje egy »vénlányt« kiáltott.

Loránt: No látod. Megéri ez, ha a férfi, mint mondod, nem
fontos?

Viola: A férfi? Amit ti férfiak mondtok nem, az nem. Leg-
feljebb az ember.

Loránt: A pletyka nem fogja szétválasztani.

Viola: Elég ha én. Váltsa meg magát, tudjam Debrecenben
s rá sem gondolok többé.

Loránt: Mint egy angyal, — aki kirugdálja az embereket
sorsukból s aztán sorsukra hagyja. Szól általam az Ur: menj Sebő
Debrecenbe. És Sebő nem mene.

Viola: Én mindenesetre átadom neki az Ur üzenetét.

Loránt: Itt?

Viola: Itt.

Loránt: Abból botrány lesz.

Viola: Hívd ki és nem lesz.

Loránt: Ő most a tápláló zsarnokságot szopja.

Viola: Kibőjtölöm, vagy bemegyek érte.

Loránt: Gondold meg Viola egy püspöki városban.

Viola: Gondold meg Lóránt, attól még felebarátok is le-
hetünk.

Sebő (*elázott arccal, a könyörgéstől gyűrötten botorkál ki a
hálóból. Loránthoz*): Nem akar megbocsátani. Mit fogok szorongani,
amíg megcsigad... (*Észreveszi Violát, dermedten*) Maga is
itt van Viola?

Viola: Becses ijedelmére.

Sebő: ...Bevallom... Tul készületlenül találja ezt a há-
zat. Nemcsak ágyaink vetetlenek, mi magunk is kifordított gyen-
geségeinkkel állunk itt. Csupa pállott gyomor és lélekszag az
egész ház. Az ember megijed a maga érzékeny orrától.

Viola: Örülök az ijedelmének. Így legalább van egy kis re-
ményem, hogy a lelkiismerete helyett furdalhatom.

Sebő: Az embernek annyiféle lelkiismerete van, Viola. Amint
ebben az egybeszabott esőköpenyben, mint egy tragédiabeli nővér
elémáll, természetes, maga is meg tudja kinezni a lelkiismeretemet.
Hivatás, szabadság, férfimagány; ezt hozza be kintről s a világ
minden tisztító szele, éles hegyi kilátása, bátor gondolata magán
át fordul és büntet. De ez csak az egyik lelkiismeretem, s ebben

a pillanatban a legkevésbé félelmes. Az, hogy Lonka odaát...
(*elhallgat s zavartan, könnyörgőn néz Violára*).

Viola: Érttem. Az, hogy ő meghallhatja a hangom s felizgathatja magát...

Sebő: Ez is felelősség. Ebben a pillanatban nem ismerek nagyobbat.

Loránt (*vállára ver*): Igazad is van, aki kereszténynek született, legyen keresztény... Viola, rád is rádfér egy kis kereszténység; legalább amennyi hazavisz innen.

Viola: Nincs érzékem az ily köpenyeg-kereszténység iránt. Aki gyáva, az lapuljon, hisz Szent Péterrel is eldobatták a szabályát. Egy mindenéből kiforgatott balek, sugárzó arccal viselheti igáját és szarvait, hisz ő Jézus szavaival csak a másik arcát tartotta. Nem, kedves Sebő, minden vallás és kereszténység ott kezdődik, hogy az ember magában becsülje meg az Istent.

Sebő: Nem vitatkozom Viola, sem erőm, sem nyugalmam hozzá. Minden ember máshol érzi magában az Istent: én a könnyörületben. Nem, ne vágjon közbe: nem kívánom, hogy érénynek tartsa, ami a maga szemében csak poltronság lehet. Igaza van: elemészített akaratu ember vagyok, akinek az idegeit egy idegen akarat ráncigálja. Kihaszznál, ha engedelmes vagyok; összekavar, ha engedetlen. Mindezt szívesen elismerem.

Viola: Csak békén hagyjam.

Loránt: Ugy-ugy. Gyerünk Viola!

Viola: De békén szabad-e hagynom, amig nyugtalanítani tudom?

Sebő (*kitör*): Békén kell hagynia... (*Meggondolja magát*) Nézzen rám: nem érdemes. Én érzem, első pillanattól éreztem a maga nemességét. Tudtam, hogy egész önzetlenül, minden orv gondolat nélkül — salaktalan felháborodásból... Azért, ami jó, vagy amit annak vélt bennem. De hallotta előbb a zokogásomat: ez az igazság. A maga lényében van valami a gyémántvágó késből. De ahhoz üveg kell. A sárban csak turkálni lehet vele.

Viola: Nem tudom annyira sárnak tartani, hogy ebbe bele nyugodhassam. Megfosztva lelke táplálékától, alacsony igények húzó-vonó barma, azon, akiért mindent áldoz, suhancokkal osztozkodó.

Loránt: Viola, ennek nincs értelme.

Viola (*makacsul*): Kámpoló suhancokkal, a lánya legénykéivel.

Sebő (*hevesen*): Azt maga nem tudhatja. Senkinek sincs bizonyítéka rá... (*Szelidebben*) S még ha úgy is van. Értse meg, én vállalom. Itt a kötelességem.

Viola: Akkor inkább haljon meg itt rögtön, mint ilyen kötelességet... Nem lehet nyilvánosan rohadni: különösen egy ilyen embernek. Ez köztisztasági kérdés: takarítsa el magát minél előbb, ha minden értéket le akar járatni a bomlásával.

(*A hevesse váló vita közben kinyílik a hálószoba ajtó s a Híszőbön ott áll Lonka. Hálóinge fölött egy kékalapu, sárgavirágos*)

pongyola, a meztelen lábán papucs. Szétesett, kócos haj, mely így kibontva vöröses; halvány arc, a szem s a hang is szokatlan fakó).

Sebő (veszi észre először s hozzáugrik): Lonka! (De az asszony elhárítja és Viola felé lép).

Lonka: Jó reggelt, kisasszony. Beteget jött látogatni?

Viola (pillanatnyi meghökkenéséből harcosan kigázolya): Beteget? Halottat. Akármilyen optimista vagyok öngyilkosokkal szemben, nem reméltem, hogy önt lábon találjam.

Lonka (egyik széktámlának dőlve, valóban roskadozón): Lábon? Az tulzás: könyvéken esetleg térden. S egyáltalán nem talált. A hangja keltett fel.

Viola: Örülök, hogy ilyen evangéliumi hangom van. Igaz, hogy maga is jobb karban van, mint Jairus leánya.

Loránt: Most hagyd el ezt Viola... Magának most vissza kell feküdnie Lonka. Mi is kotródunk már.

Sebő (megpróbálja átkarolni s gyöngéden visszavezeti): Feküdnöd kell kedves... a szived... Loránt is mondta az elébb.

Lonka (kifejti magát a karolásból): Mi közöttök nektek a szívemhez? (Violára mutat) Talán ezt a hölgyet is azért hoztátok ide, hogy a szívemet kimélijétek?

Viola (a férliakhoz): Hagyjátok. Egy kis egészséges düh csak használ a szívének. Kitágítja az ereket benne... No látja, hogy kiegyenesedett; már roskadozni is elfeleit, az én jelenlétem a térdeit is földeljezi... Ahogy nézem, egész elpusztíthatatlan. Mit vett be? Szóدابikarbonát? Esküszöm, hogy önt egy deka arzén sem ölné meg. Mindenki elpusztulhat maga mellől...

Lonka: Egyelőre elég, ha a kisasszony elpusztul... Legalább is a házamból...

Loránt: Lonka kérem türtöztesse magát. Ameddigre az ágyába visszatér, mi az utcán vagyunk.

Viola: Mit félted a tigrist egy kis bömböléstől. A düh, látod, még szellemessé is teszi... Fogadok, hogy egész életében nem süített el különb szójátékokat...

Sebő: Viola, nyomatékosan kérem...

Lonka: Mit kéred, ha idehoztátok... Igaza van, kisasszony, ha nem akar az őszinteségem elől gyáván elvonulni. Meg kell mondanom, hogy ha olyan magas szempontiaim volnának, mint a férjemnek vagy magának s párhuzamot kellene vonnom egy két pengős szajha közt, aki férjeinknek a kapu alól éjfel utánanyul, vagy egy fenkölt vénlány közt, aki női részvételével nyul a házások kaplana alá, én...

Loránt: Lonka, ne feledie el, hogy a hugommal beszél.

Viola: De csak feledje, kedvesem. Akik a maga életviszonyait ismerik, természetesnek fogják találni, hogy ilventéle párhuzamban a kapualji nők pártjára áll.

Loránt (A táskáját veszi): Mire jó ez a feleselés... Gyereünk már Viola.

Lonka: Sose siessen. Maga is segített az uramat megszök-tetni. Elébb kipróbálta, mit ér el nálam: aztán megszánta, akár előbb meglopni készült. Szégyeljék magukat, kerítők.

Sebő: Lonka édes . . .

Lonka: Pusztuljatok innen (*ellöki Sebőt*). Vigyétek őt is, itt a rongybaba . . .

Sebő (*elébe borul*): Jól tudod, hogy én a te rongyod vagyok.

Lonka: Akkor miért tűröd, hogy gyalázzanak. Miért nem dobod ki őket?

Sebő: Loránt most hozott vissza a halálból.

Lonka: S ezt még megköszönjem? Dobjd ki, vagy menj te is.

Viola: Dobjon ki Sebő. (*Loránthoz, aki az ajtó felé rángatja*). Nem ezt még megvárom. Szeretem a jelképes tetteket: egy ember, aki a lelke jobbfelét kidobja.

Sebő: Kérnem kell kisasszony, hogy távozzék.

Lonka: Ez kidobás? Ez könyörgés.

Viola (*odalép elé, félig gunyosan, félig meghatatottan*): Hallja Sebő? Ismétlje meg hangosabban.

Sebő (*hangosan*): Kérem távozzék.

Viola (*tarkasszemet néz vele, közben egyre szelidebb lesz az arkifejezése*): Ha valami Dosztojevskij-hős lennék, most leborulnék magában az emberiség szenvedései előtt. Így csak arra kérem, hogy lapozgassa néha Werner Sombartot, legalább benn a hivatalban (*kifelé indul*).

Loránt (*szabad kezét Sebő felé nyújtja*): No Isten veled, pajtás.

Sebő (*Loránt kezére, aztán Lonkára néz*).

Lonka: El ne merd fogadni. (*Sebő elfordul*).

Loránt (*viasszavonia a kezét kimenőben*): Ugy is jó. Azért nem párbajozunk.

(*Kinn az előszobaajtó csanódása hallatszik. A kinyult Lonka erejét veszítve a szin előterében álló karosszékbe hanyatlík. Sebő egy párnát présel a feje alá s a támla mellett aggodalmasan iéltérde ereszkedik*).

Lonka: Milyen aliasok. Az ember sosem tudja, miben lopja meg, akit a házába ereszt. Ezt az Éber doktort én aféle jókedvű férficimborának néztem, akinek a kezét leinti az ember s a humorán elszórakozik. És kerítő, közönséges kerítő . . . Ugy akarták eloldani tőlem a férjem, mint vásári betyárok egy lovat.

Sebő: Ne törődj velük; kinn vannak.

Lonka: De te itt vagy. S épugy nem tudok hinni neked, mint egy lopáson kapott cselédnek. Hogy tudtál elmenni ilyen emberekkel?

Sebő: Mindenkinek vannak rossz pillanatai, s én még szerencsétlen is voltam: a rossz perceim szárnyat kaptak.

Lonka: Mindig erre kell gondolnom ezentul.

Sebő: Próbálj megbocsátani. A jövő beiratlan papír.

Lonka: Hol van a mi jövőnk? Ha egy új kesztyűt veszek, az ebédhez öt percet kések, vagy egy csokor gyümölcs-virággal jövök haza: azt gondolod eztán, miért nem mentél el Violával.

Sebő: Ma sem tettem mást, egész éjszaka csak hazajöttem.

Lonka: Nem tudok bizni benned.

Sebő: Bizz hát abban a felemben, amely a lányunkban közös a tieddel.

Lonka: Vele is meg fogtok gyűlöltetni.

Sebő: Soha . . . Az éjszaka is ő vert haza a lábaid elé . . . Szegény kis lány, hogy fel volt zaklatva. Olyan gyertyaszínű mos-tanában: tengerre kellene mennetek a nyáron.

Lonka: Hol van minekünk pénzünk arra. Amióta a feleséged vagyok, hol a Lidóra, hol Riminibe készülünk nyárra — s még Abbáziába sem jutunk el.

Sebő: Idén a szavamat adom. Elvállalok egy két csődgondnokságot, idáig fáztam az ilyesmitől.

Lonka: Én már nem várok semmi jót.

Sebő: Előtte, vagy utána egy kis utazást is tehettek. Azt szeretném, ha Gabi megismerné Firenzét, Nápolyt . . . Már junius elején mehettek; majd beszéllek az igazgatóval a liceumban.

Lonka: Junius nem jó; Pubi julius közepén veszi ki a szabadságát. Ugy is utazni készül az idén, strapálja magát csak velünk. Férfi nélkül én nem mernék utazni.

Sebő (gyöngéden): Ahogy gondolod. Legyen hát julius, kedvesem.

(Függöny)

ESŐ SZLOVÉNIÁBAN

*A komor, kormos ég alatt
eső hull sűrűn eszeveszetten
s mint szörnyű rongyos rémalak,
dagadt lábbal vész el a hig degeszben*

*Eső hull sűrűn, szakadatlan,
árja torlódik a patakban,
szála kusza fűzérbe leng vele
pattog, szikráz, felfelé esik
a lenge kusza, összevissza csik —
a föld, a hegy, a táj mind egy vele.*

*Vizháló ez, megfogott, fogva tart,
a pergő árt hátadon érezed,
a szemed, szájad, mind a két kezed
esőből van sűrű hullám-hajad.*

*A háztetőn, dobol és trombitál,
majd csendesül, mint a langy gitár,
ha kedve tartja újra megleli
harsogó hangját, villámmal teli
felhők dus vemhét, mint gondos anya
a szomszéd hegyek fölé tereli.*

ARATÓ ENDRE

SZTOIKUS MÉRLEG

*Panaszt ritkábban hallatsz egyre,
ha sírsz, ha hallgatsz — egyremegy,
egybevágók a: vedd fel, tedd le —
egyszerű mint az egyszerűség.*

*Elég ide a kétszerkettő,
törttel bajlódni komplikált,
ámitás, tétel, képlet meddő —
kövesd a meghuzott irányt.*

*A különbélke tervét tedd el,
a sors szebb terovrajzot kínál, —
jobb kezet fogni életeddel
és várni békén, hogy mi vár.*

*Sebeid nincs ki átkötözze,
ha fáj, ha nem fáj — látni kell,
Egy képzzettel több szál köt össze,
mint mostanáig bárkivel.*

*Belep valami pernyés ének,
hajadba ökörnnyál vegyül,
válladon fészkelnek az évek —
nem is vagy olyan egyedül.*

*Ha kedves holtjaid idézed,
nevükre nem kék már a szád,
ahol elhagytak, — bus vitézek,
várják a verseny árnylatát.*

*Aránytalan és buta verseny:
ki benned indult védtelen,
nem tőle függ, hogy melyik percben
bontja célját a Végtelen.*

*Fogadban gyűl az idegen fém,
magányod össel cimborál,
a szived táján tekerg s renyhén
átfon a gyilkos vig halál.*

*Mit beteg éjek úgy kívántak:
nem kell a koldult toldalék —
kitérsz a ködös tuvilágnak,
fukar kincsét csak ossza szét.*

*Lassan tipegsz és körbe-körbe,
s a kanyar egyszer megtörik,
s ha egyenes lesz minden görbe,
elérsz a legbölcsebb körig.*

*Megérsz te minden szenvedésre
mire hült pályád itthagyod,
s nyugodtan kéred: rejtse kékke
valaki fönt a csillagod.*

DUDÁS KÁLMÁN

SZOMORÚ NAP

— SZTEFÁNOVITY SZVETISZLÁV —

*Unalmas nap, az eső esik némán
Magunkban ülünk s arcunk elsötétül
A hangulatunk sirás felé mélyül,
Beszélgetnénk, de nincsen semmi témánk.*

*Ólmos sulyával nehezedik ránk most
Valami, amit nem tudunk, csak érzünk
Nem említünk, se róla nem beszélünk
S mely mint az idő, oly sivár és álmos.*

*Kis falevél hull előttünk halkán
És eltűnik a sárguló avarban,
Oly szomoru mint a halál s oly néma.*

*A lelkünk mélyén sötét, tompa vész ül,
Valami bennünk kiszervenadni készül,
Akár az ágak halott maradéka.*

Ford.: AMBRUS BALÁZS

VISSZAVONOM AZ ÉLETEMET. . .

— KIS REGÉNY —

(Befejező rész)

Szóltanul mentek a város felé. Ács Jánost kétségek zavarták. Helyesen cselekszik-e, hogy barátját elvezeti Csengey Kálmánhoz? Szabad-e kipróbálni a reggeli nagy szavakat, az esti halk, ünnepi megnyilatkozást? . . . Engedje a gyűlölködő halálos beteghez, aki minden szavával a multba rángatja vissza? . . .

— János! — szólait meg Borz. — Látom a szép házakat. Látni a fasort, érzem a kerítések mögül szálló jázminillatot. Hányszor botorkáltam el e csodálatos változás mellett és nem vettem észre... Tündéri hely lett Nixbrótból. Gyerekkoromban bozóton, homoktengeren át jutottam hozzátok . . . Te építetted itt az első kőházat. Érzem, hogy a többi ház, a köves út, minden... a te műved, a te hatásod.. Kipusztult innen a nyomoruság, a szenny... Régóta készülődöm ki a piszokból én is, de annyi lelkeröm se volt, hogy egyszer este feküdjem le. Hasztalan kinlódtam tiszta óráimban . . . Te segítettél a perchez, melybe örökre behulltam.

— Palim, csendesedj le, találd meg nyugalmad. Én se zavarlak . . . Nem kívánom, hogy meglátogasd Csengeyt . . . Te visszavontad életedet, én meg vissza akarlak lökni a multba . . .

— Csengey számára se vagyok . . . Nagybeteghez megyek, kinek szüksége van rám . . .

— Ma ne menj . . . Nem ígértelek biztosan mára . . . Ma este nekem van szükségem rád.

Belekarolt és visszavezette házába.

A kertre nyíló teraszon ültek . . . Langyos májusi éjszakába hulltak Ács szavai:

— Méltatlan dolog nyuzni nagy szavakat . . . Mégis idézlek: »Visszavonom az életemet . . .« Mondd! . . . egész életedet? Első ifjúságodat is? Ha igen, az én életem egy részét is elhajítod . . . Csak férfikorban érezzük át gyerekkorunk szépségeit, boldogságát . . . Sok örömet, szépet, boldogságot kaptam tőled . . . anyádtól . . . Diákéveimben egyetlen barátom voltál, nem akadt több férfikoromban sem. Sokszor védekeztem magam előtt: Akinek

sok barátja van, csak kíváncsiságból gyűjtötte őket. Minél több ember belsejébe akart belenézni... belenyulni... lelkében kotorászni... Lehet, hogy ez a védekezés gyöngé, de bizonyos, hogy te voltál és vagy az egyetlen ember, akinek lelkébe belenéztem, kotorásztam benne és... kotorászok most is... Te sose néztél belém, de én megelégedtem azzal is, hogy paraszt-csizmámmal együtt elfogadtál... Ma éjszaka szükségem van rá, hogy megmutassam magam és láss is engem... Kiöntöm szívemet, lásd baráti szeretetem forrását és tudd meg, hol ered a forrás... Nem ismered mai életemet, de nem ismerted a parasztgyerekét sem, pedig nyolc évig ültél mellettem az iskolapadban, kijártál hozzám a nyomorúság vidékére, a hajdani Nixbrótbá... Együtt madarászunk és építettünk sárból várat... Melletted vidult fel a lelkem, töled tanultam meg nevetni és veled nevettem el életem minden nevetését, harsogtam el minden kurjantásom... Te adtad gyermekkorom boldogságát... egyetlen kincsemet... Elhívtál hozzátok is, minden vasárnap vendégetek voltam... Nem ismertem anyámat... és a te anyád, a szép szomorú uríasszony jó volt hozzám, a parasztfiúhoz. Jeles bizonyítványaimat, apámon kívül csak neki mutattam meg. Nem dicsőre, sokkal többre: anyád cirogatására vágytam... Egyszer meg is csókolt... boldog sirásra fakadtam... Emlékszel? . . .

Pál szemében könny égett... Nem felelt...

— Nekem, anyátlannak csak a gyerekkorom, első ifjuságom volt szép... De hiszen e rettenetes emberöltő minden koros emberének csak ifjuságában telhetett öröme, boldogsága... E szerencsétlen emberöltő öregjei alázatosan lehajtott fővel vonhatják vissza munkás életüket... Le kellene rombolniok harminc esztendő minden művét, hogy tiszta szívvel menthessék meg ingyenkedve emlegetett ifjuságukat és megvédjék gyermekeiket, visszaadják nekik azokat az édes játékokat, amelyek valamikor az övék voltak... A mienk... A tiéd... Mondd, Pali..., ezt is visszavonod?..

— Én mindent elherdáltam... Emlékezni sincs jogom... Ne kísérts!... És mégis csak beszélj... Szólj magadról... Neked nincs mit visszavonnod...

— Tévedsz... Senkise ismer engem... Én is csak három esztendeje ismerkedem magammal... Utban Csengeyhez lelkesen dicsérted Nixbrótot és az én dicsőségemet láttad a nagyszerű változásban... Tudd meg: Nixbrót nem változott meg, csak elkergették innen... Hódítók élnek itt... Nixbrót őslakói közül csak én maradtam itt... Áruló vagyok... Tudnod kell árulásomról:

— Messzire kell visszamennem, de a dolgok olyan erősek, hogy kevés szó kell hozzájuk... Nagypám kezdte a nagyozolást...

Kiküldte a fiát a nyomoruságos Nixbrótból, hogy sose térjen vissza. Beadta a városba suszterinasnak... Apám kedves eszű, jó ember volt. Bizonyos, hogy ügyes mesterember vált volna belőle, de nagyapám meghalt... itt volt a viskó, a kétholdas kert... Apámat visszaszívta Nixbrót... Megházasodott... Egy évig tartott a boldogsága... Anyám ráment a születésemre. Haláláig bánkódott anyám után... Ha rámnézett, mindig gondolta, sokszor ki is mondta: »ki ebből a boldogtalan Nixbrótból, ahol rosszabbul él az ember, mint az állat...« Beiratott a gimnáziumba... Naiv egére felfestette fia jövődjét... Tavasztól őszi kertjét művelte, télen a nixbrótiak csizmáit foltozta... Érttem dolgozott. Nagydíák voltam már, amikor a bubos kemencének támaszkodva anyám haláláról beszélt. Belém égett minden szava: »Amikor a világra jöttél, anyád meghalt... Most sincs, akkor se volt Nixbrótban bába... Szomszédasszonyok sirták körül vért hullató anyádat... Én a téli éjszakán vacogva nyargaltam be a városba. Csengettem az orvosok kapuin, vertem ablakukat... Bögtem, ordítottam... A rendőr be akart kísélni... Menekültem, szaladtam haza... Anyádat holtan találtam. A Nixbrót ölte meg! Tanulj gyerekeim... Menekülj ki ebből a halálvilágból...« Fájdalmas mesélő szava az égből egy csillagot lenyujtva oltotta szívembe anyám emlékét. Elhatároztam: orvos leszek és visszajövök a Nixbrótba szegény, elhagyott embereket gyógyítani, virrasztani napszámos asszonyok szülőháza mellett..

— Megtartottam anyámnak tett fogadásom. Nem bántott, hogy »tizkrajcáros orvosnak« gunyoltak városi kartársaim, és »cucilista doktor« csufnevet kaptam a társadalomtól... Ki voltam? Nem több mint az apám... Én is a kertemet műveltem és ha a csizmán felül is, én is csak foltozgattam a nixbrótiakat... Ez szép volt. Szerettem abban az időben magamat... Anyám hivatást adott nekem és én teljesítettem... A valóság az volt, hogy engem is visszaszívott a Nixbrót... De hol van már a Nixbrót?... A múlt évtized elején Tegnappvár errefelé kezdett fejlődni... Jött a nagy fellendülés. Harisnyagyárat, műselyemgyárat alapítottak. A homokba szőlőt telepítettek. Téglából épült házak mentén uccák keletkeztek és minden sarkon bolt nyílt... Templomot, iskolát emeltek... Ezt a vidéket ma Kertvárosnak nevezik... Nixbrót megvan, csak hátrább löködtött, oda, ahol a nagy gazdasági válság miatt megakadt a parcellázás...

— A munkásbiztosító — három éve annak — orvost küldött ide. »Felhőborító! — méltatlankodtam magamban — huszonöt éve vagyok itt a nép orvosa és nem gondoltak rám.« Belém fészkelődött az elismerésért és jutalomért esengő hiúság... Életem

kezdett hasonlítani az önkéntes tűzoltóhoz, aki önzetlenül csövezetőszködik, de várja a huszonötéves jubileumot, amikor tiszteletére bankettet rendeznek és megkapja az érdemkeresztet... Mi lett volna a kötelességem?... Követni a nixbrótiakat... Nem így cselekedtem és így megszegtem a fogadalmamat... Mégse merem bevallani hogy visszavontam...

Éles csilingelés ölte meg a mondat végét...

— Ki az? — kiáltott ki Ács az uccára.

— Édesanyám rosszul van... — panaszkodott be egy cérnahang.

— Te vagy az Máté Örzsi?

— Én...

— Fuss haza... Nyugtasd meg anyádat. Mingyárt jövök...

Bement a rendelőbe, orvosi táskájával tért vissza.

— Feküdj le, Pali. Aludj jól... Ebédnél találkozunk.

— Elkísérlek...

Kiléptek a kapun... Végigmentek a kertváros főuccáján... egyre sötétebb vidékre jutottak... Egy villanylámpa őrtálló fénye mögött magas épület sziluettje rajzolódott ki. »Ez a harisnyagyár« — dörmögte Ács... Harmatos füvet tapostak: »Itt már parcelláztak...« szólt bele a sötétségbe... Homokba süppedt lábuk... Ács nem magyarázott... Kézi villanylámpájával kereste az utat. Friss tapasztású viskók között jártak. Egy ablak világos volt, abba a házba ment be az orvos.

Borz leült a falhoz tapasztott padkára... Belebámult a derengésbe...

— Te vagy, Máté Örzsi? — szólt az elébe settenkedő lánykához.

— Én vagyok.

— Hogy hívják ezt a falut?

— Uj Nixbrót...

Borz Pál boldogan mosolygott... Az égen felragyogott a nap... Ács kilépett a házból...

Megelégedett szívvel indult el barátja oldalán... Ács, a rajtacsipett ember zavarával nézett a messzeségbe, hol az ingoványok fölötti ködöt még nem kergette el az égaljról felkapaszkodó nap...

— János! — szólalt meg Borz. — Tudom, elfogadsz... de csak árnyékok lehetek...

— Alku nélkül maradj velem... Nem akarlak feltámasztani... de van valaki, aki új életet szánt neked... Tegnap este még parancsszóval küldtelek Csengeyhez... Most nem tudom mit tanácsoljak? Tégy akaratod szerint. Ha elmész hozzá — figyelmeztet-

lek — meg fog kísérteni... Vissza akar rántani a multba... Hatalmas ereje van a haldoklónak...

— Elmegek hozzá...

*

Széles bőrpamlag Csengey Kálmán betegágya. A felére fogyott ember körülpárnázva ül és szorongatja Borz Pál kezét...

— Főjegyző ur kéretett...

— Ne ilyen hidegen... Mi harminc év előtt barátsággal kezdtük... folytassuk ott... Ül már le... Ne oda... ide a... »bibornoki székbe« — és a magas támlájú bordóvörös plüss karosszékre mutatott... Pergamen arcát mintha messziről világították volna meg: mosolygott...

— A jó Ács doktortól téged is megkaptalak... Ő adminisztrálja halálomig betegségemet... Végre találtam egy rendes embert. Előbbi orvosaimat mind kiutáltam... Kávéházi asztalnál, estélyeken, kártyázás közben betegségről kotyogtak... Nekem azt mondták, hogy a vesémet operálták meg... az egész város tudta, hogy rákom van... Multkor egy ujságból kivágott cikket hozott a posta... Címe: »A rák gyógyítható.« Ki küldhette ezt az aljasan vigasztaló cikket?... Mért kinoz ismeretlen »jóakaróm«? Kihez voltam olyan komisz, hogy ezt érdemeljem tőle?... Csak tőled járhatna ki büntetés... Ne haragudj... nem gyanusítottalak meg... Mindenkire gyanakodtam, csak rád nem... Pali!... én két morfium bódulat közt csak utálkozom... Mindenkit utálok, aki hozzám tartozott... Mégis, amikor te jutottál eszembe és melléd gondoltam Ács Jánost, nem élt bennem harag csak bánat, alázat... Akkor határoztam el, hogy elhívatom Ács doktort... Hivathattam, hiszen orvos, de nem csak az orvos kellett nekem... Tudok én emlékezni a szépre is, ha nem csufult meg... Nagyon régen volt, amikor Ács eljött hozzám és könyörögve beszélt szívemre: ne tegyelek tönkre téged... Meghatott engem, mégse iparkodtam barátságát megszerezni... Nem tudtam igaz ember lenni. Így kellett volna szólni hozzád: »Borz Pál!... Ács doktor szavára hallgatók. Nem akasztok pert a nyakadba, mert ha nem is tudsz bizonyítani, tudom, igazad van...« Ott kellett volna hagynom a főispáni titkári állást... a kilencedik fizetési osztályt és összekötői életemet Ács Jánossal, veled... és nem *azokkal*... De én szolgáljuk maradtam és milyen szolgáljuk?!... A főispán öreg feleségének táncbavivője, hivatali piszkok őrzője, férfi és asszonytitkok lerafordóhelye, csunya diszkrét ügyek elintézője, csütörtököt mondó pisztolyok megtöltője... Ha élesen kellett vágni, én voltam a kardjuk... Velem vágattak le téged is... Borz Pál!... én téged

ártatlanul lecsukattalak... a züllés útjára üztelek... Bocsáss meg nekem...

— Nincs mit megbocsátanom... Kérlek, ne beszélj eltemetett dolgokról... Téged izgatnak, engem pedig zavarnak, mert emlékezni kényszerítesz...

— Ugy?... Azt hiszed soha többé nem akarsz emlékezni? — emelte fel hangját Csengey. — Hallom, megtisztálkodtál... örökre letetted a poharat... pillanatok alatt nagy erőt gyűjtöttél... Ez nagyon jó, mert szükségem van rád, erődre... és jön óra, amikor én is kellek neked... Még itt vagyok... sose jó vissza ez az óra... Engedj beszélni...

— Beszélj...

— *Ok* gyalázatosan elhagytak... és döglődésemben még kihozna is... Te gyújthatod rájuk régi fertelmeiket és friss gázságaikat, melyekkel most borítanak el engem... Uralomváltás után nekik változatlanul jól ment a dolguk... Én elmerültem... Koronás nyugdíjamból tengődni se tudtam... Mauthernál hozomra kosztoltam... »Barátaim! Urak!... segítetek rajtam!«... Kiállításaimra *tizen* aláírtak egy harmincezer dináros váltót... Ez a váltó tiz esztendő... Minden negyedévben — tiz év alatt negyven-szer — sorba jártam tiz urat, tiz régi kebelbarátot és tisztelegtem aláírásukért... Három hónap óta, mert tudják, hogy életem utolsó csücskét rágja a rák, a bank egyre sürget: fizessek vagy adjak biztosítékot... Ténne ezt a bank, ha a kezesek nem piszkálnák? A bank is aljas!... Jobb időkből az intézet felügyelőbizottsági tagja voltam... Minden közgyűlésen én szavaztattam bizalmat, elismerést az igazgatóságnak... A tiz kezes?... Egy se látogatott meg... A tiz barát a haldokló Csengeyből ki akarja szorítani a fejenkénti háromezer dinárt... Tudják, hogy értékesebb holmijaimat eladogatom... félnek, üres lakásban halok meg... De erről nem is uehéz beszélnem, hiszen káromkodhatok, gyalázhatom áruló barátaimat... Aki a szívemet szurja és mégse enged meghalni: asszony... Utolsó percig ágyam szélén kellene ülni, és fogni a kezemet... Husz éven át hűségesen az övé voltam... Miatta nem házasodtam meg, nincsenek gyerekeim... Egy éve nem láttam... A múlt héten itt volt... Mért jött el?... Szidni orvosomat és rám tukmálni egy fiatal orvost, a mai társas-élet kedvencét... Földelután nyaggatott és távozásakor egy simogató szót, egy utolsó szép pillanatot se tudott adni nekem... Nagyobbat is vétett... Husz éves szolgáló a cselédem... Évek óta ingyen szolgál. Megtakarított pénzéből költ is rám... Sok levelet hordott az asszonynak és hozott is tőle... Az asszony az előszobában így szólt hűséges cselédemhez: »Ha meghal a gaz-

dája, jöjjön hozzám... Jobb helye lesz nálam... A beteg mellett nagy strapa után ráfér magára a pihenés és azt nálam megtalálja...« Hát ebbe beletörök az ő bicskája is!

Hangja erőre kapott, testi ereje is megnőtt... felkelt és íróasztalához lépett... Sorra nyitogatta a fiókokat és iratcsomókat, levélkötegeket dobált az asztalra...

— Hogy is irtad 1913-ban, Borz Pál?... Ha én egyszer ugyelnék fel reggel, hogy elfelejteném ki vagyok és hónom alá kapnám a bizonyítékokat... Igazad volt! A bizonyítékokból, a bizalmas írásokból éppen elég rekedt nálam... Itt vannak!... Itt vannak az asszony levelei is... Neked adom... Mind elégtétel számodra... Fenyítsd meg velük őket... Az asszonyt is...

Ekkor Borz Pál a beteghez lépett... Átkarolta és visszafektette a pamlagra.

— Hallgass meg engem... Néhány bátor szavam van csak.. Nem tudok visszalopózni lezárt életembe, hogy kedved szerint megnyugtathassalak... A titkok, melyeket elém dobáltál, elsősorban a te életedet mondják el... Akiket volt barátainak tartasz, csak szövetségeseid voltak... Velük éltél, együtt dolgoztatok.. Mondd, ha szövetségeseid nem hűtlenkednek el tőled és körülülnek betegágyadat, akkor is elhívtál volna? Elém szórnád titkaidat?... Nem... Velük tárgyalnál, vagy megkérdezésük nélkül égetnéd el a bizonyítékokat... Így is ezt kell tenned... Égesd el az írásokat... Csak a magad multját semmisíted meg. Megbánó szívvel tedd!... Ha hallgatsz rám, megenyhül a szived... megmenekülsz... Egy elmúlt rossz világ cselekvői, tanui voltunk mi ketten is... Már jön a gonosszabb... Fájdalmas visszatekinteni és magunkat is látni... irtózatossal előre nézni... Ne nézzünk se hátra se előre.. hunyjuk le szemünket... Érzem, megértjük egymást... szorítsunk hát kezét...

Csengey Kálmán elfogadta a felényujtott kezét.

Radó Imre

Laskó, 1939 július.

EURÓPAI NYÁR

I.

*A hegy szalagjára fűzve ringatózik a tó.
Kíváncsi, bozontos sziklák mosakodnak reggelenként a vízében.
A bárkák még alszanak s pihen az egész környék.
Az első vagyok, aki végigfutom tiszta pillantással:
a friss harmattól illatos hegykoszorút, a felmosott utakat,
a tó csendes tükrét, amelyet még nem hasított fel a durva csónak.
Meglátom a völgybe szoruló ködfelhőket, amelyek lengve usznak,
mint finom női alakok s valamelyik sziklafalba ütközve elpusztulnak.
Lassan felpattannak az ablakok, álmos fejek kémlelik a gyanus látóhatárt,
az első rugalmas léptek alatt feljajdul az ut kavicsa,
sikoltó autó szalad,
mutatóba maradt csikorgó parasztkocsik húznak el teljesen idegenül
a furcsa reggeli hangszerezen.*

II.

*Minden második ember idegen, kíváncsian tekint a másikra s szinte
követelőzve kérdi:
mi a neved?
a vallásod?
a nemzetiséged?
Honnan jöttél és mit akarsz?
Miért tolakodsz közénk, nem vagy idevaló!
Európai zürzavar a korzó, jönnek a fürdőzők, mint valami tarka
hirdetőoszlop ujságolják:
én német vagyok, tiszta árja,
szerb vagyok, vagy szlovén otthonos mozdulattal,
vagy félénk zsidó, aki nem tudja, milyen nyelven beszéljen, hogy baj ne
legyen belőle,
magyar vagyok, dunavölgyi polgár, keresem a társam, a barátot, a testvért
ebben a nagy idegenségben.*

III.

*Ujságot keritek. Német, magyar, szláv lapok hasábjai között keresgélek.
Ugyanaz az érzés, mint az előbb: verseny mindenütt a felsőbbrendűségért,
az elsőségért.
Az ember pedig pihenni akar, hegyi levegővel megtölteni poros alföldi tüdejét.
A kavargó Európát elfelejteni.*

Megfordulok s szinte futva nekivágok a sűrű fenyveserdőnek.

Madarak hívogatnak, egy mókus kúszik vidáman a karcsu nyárfára.

Elérem az első padot, odalent kigyózik a híres szerpentin ut, mellette apró házak nyújtogatják magasba kéményeiket.

A csend megtalál. Szinte észrevétlenül érkezik hozzám. Az erőm egyre inkább elhagy. Egyideig még védekezem, aztán megadom magam.

Elért a nyugalom s a telkem szárnyai kimerülten megpihennek.

CSUKA JÁNOS.

ÖREG HÁZ A CSIRKEPIACON

— REGÉNY —

Irta Havas Károly

ILKA NÉNI

A gyerekek Ilka néni természetesség volt, mint a ház, a galambduc, az apja, az anyja s az öreg doktor. A gyerek úgy gondolta, hogy nagyon öreg és nagyon szép. Ilka néni azonban nem volt se öreg, se szép. A cseléd kisasszonynak hívta és ez a címzés bizonyos kételyeket támasztott a kisfiu lelkében. A házban voltak szép számmal kisasszonyok, de egy se olyan mint Ilka néni. Egyiknek se volt széles karimájú tollas kalapja, egyik se viselt a csuklója fölött vastag aranykarikát, ami mind hozzájárult a szépségéhez, egyben azonban hangsúlyozta öregségét is. Széles, nagy kalap, aranykarika az öregeknek járt, de szép volt. Így gondolkozott a kisfiu, aki szerette Ilka nénit. A ház nem szerette és másként vélekedett.

Erről valamit sejtett a kisfiu is. Többször hallotta, amint hol az egyik, hol a másik szomszédasszony magyarázta az anyjának, hogy ez a dolog nincsen rendjén. Különösen haragudott Ilka néni-re egy nagyon sovány asszony, akinek hat gyerekekkel kellett bajlódnia és aki, habár csak pár esztendeje lakott az öreg házban, különös erővel érezte a ház szolidaritását. A Bánátból került

a poros városba és épügy, mint a kisfiu édesanyja, boldog volt, ha németül beszélhetett. Pusmogó, kicsit selypes hangján órákig tudott sápitozni Ilka néniről, hogy nem jó, ha egy férfi nemcsak munka közben, hanem még otthon is mindig együtt van egy idegen lánnyal. Mert akármilyen csunya, öreg is, de lány. Minden férfi égetni való gonosz. A kisfiu ilyenkor az anyját nézte. Milyen kedvesen mosolygott, milyen jóízűn nevetett, ha a bánáti asszony svábos beszédjében furcsaságot vett észre. A kisfiu úgy érezte, hogy az egész beszéd az. Ezt meg is mondta édesanyjának, aki megkérdezte, hogy miért szereti olyan nagyon Ilka néni.

— Csak te szereted apát, meg Ilka néni. Ti ketten szeretitek apát, a többi nem. Miért szeressem őket, csak a Margitot szeretem még.

Margit volt a furcsa lány, akire az egész ház haragudott.

A kisfiu anyja elborulva gondolt arra, hogy fiával valami baj van. Miért fordul ez a gyerek mindig azok felé, akiket a többi kerül. Valami rossz sejtés csapta meg. Eszébe jutott Erzsí, akinek oly szeretettel fogta fia a kezét, mikor a szegény, öreg Posyrt elkísérték az utolsó utra. Most meg az Ilka. Furcsa dolog ez az Ilkával. Szegény lány volt. Egész életében csak dolgozott és mindig csak a családjáért. Az apja arra nevelte, hogy neki, szegénynek kötelessége a családra vigyázni. Az apja nagy ur volt, valami igen nagyrangú hivatalnok. Egyébként özvegy s három lányát a cselédekre bízta. Maga pedig vadászott és szépen, urasan elvendégeskedte minden vagyonát. Amikor meghalt, igen jó volt szegény Ilkának tanítónői oklevele.

Ilka már elmúlt harmincéves. Két huga is férjhez ment, de két sógora mindig tőle kér pénzt. Ilka odaadogatta utolsó garasait s azt a pénzt is, amit csoda kézimunkáiért kapott. Mert a fizetését rég letiltották a váltók miatt, amiket a sógorainak aláírt. Nem csoda, ha ideges volt, barátságtalan. Azt mondták róla, hogy gőgös. A sváb asszony talán azért haragudott rá oly nagyon, mert begubózkodt s belekapaszkodott az idegen asszony urába, aki minden bajában segítette. Ezt nem értették ezek az emberek. Hogy is mondta csak a gyerek? Ilka néni szereti az apját, azért szereti ő is Ilka néni. Hát ha igaza van a gyereknek? Mindig együtt vannak, délelőtt-délután, aztán este itt ülnek a kerekasztal mellett. A lámpa szelid sárga fénye egybefogja valamennyiöket: őt, az urát, Ilkát, a gyerekeket. Mintha egyetlen család volnának. Aztán tegeznek egymást. Egyszer tréfából összetegeződtek valami névnapon, azóta megszokták. Csak a többi ember nem tudja megszokni.

Az egyik estén aztán történt valami.

Olyan békességgel teli este volt. Künn nagy pelyhekben hullott a hó, felcífrázta a galambducot és szép fehérrel fedte be az öreg ház piszkosbarna zsindelytetejét. A sok ablakból sárga fények vetődtek ki a nagy udvarra. Az egyik konyhában szerelmes

szivü cseléd énekelt, a felső lakásból, ahol gazdag kereskedőnépek laktak, zongora muzsikája szűrődött ki.

A vaskályha tetején almák süttek s illatuk betöltötte a szobát. A kisfiu néha mélyen beszívta a levegőt, előre élvezte a sült almát. Apja az újságból magyarázott valamit. A gyerek fülét furcsa, idegen szavak ütötték meg. Papakoszta, milliók, Wertheimkassza. Izgalmas, ludbőröztető história volt, amit az apja az újságból olvasott. Szébb, furcsább még szegény Posay bácsi hajdánvaló, csendbiztos rablótörténeteinel is. A két asszony — mert Ilka néni is jelen volt, ott ült az anyja mellett — figyelemmel hallgatta, hogy a görög szélhámos: Papakoszta, hány világvárost fosztott ki, amig eljutott a poros faluvárosba, ahol egy gazdag zsidó Wertheimkasszáját, benne a milliókkal, ellopta. Ez lett a veszte. A gyerek hallgatta az új rablótörténetét, aztán elálmosodott, de nem kelt föl. Akkor már nagy fiu volt, csak akkor kellett lefeküdni, ha az apja már küldte. Ez jussa volt, ebből nem engedett. A szavak összefolytak a fejében és a szemei előtt is valami furcsa kavardás táncolt. Mintha a rablót látta volna. Parasztszekéren ült, előtte egy nagy láda s benne a milliók. Aztán a rendőrkapitányt látta, ahogy faggatja a rablót. A kapitánynak kardja volt, szép ezüstgallérja és olyan a hangja mint a Posay bácsinak. Az apja letette maga elé az újságot és ráfektette fehér, hosszúujjú kezét. Ehhez a kézhez egy pillanatra, egy szemvillanásnyira odasimult egy másik kéz. Két reszkető, finomművü fehér ujj siklott el édes, kereső és fájdalmas simogatásban az erős férfikéz fölött. A kisfiu, mintha valahonnan hirtelen hideg vizet locsoltak volna az arcába, kiegyenesedett ültében s szembenézett Ilka nénivel. A két szempár összetalálkozott. Mindkettőben riadtság, rémület. Senki nem látott meg semmit, csak ők ketten érezték, hogy valami történt. Ilka néni aztán hirtelen, élesen felnevetett.

— Nézzétek, milyen furcsa ez a gyerek. Adjátok oda az almiráját, szeretne már lefeküdni.

A gyerek máskor megsértődött volna a lefekvés időelőtti és nem jogszerű emlegetésén. Csak apának volt ioga a lefekvésről beszélni, de most engedelmesen lekászálódott a székről, és befelé indult. Az anyja utánaszólt:

— Várd meg az almát. Ráérsz még.

Nem válaszolt. Kifelé botorkált. Tudta, hogy köszönni kellene, de valami gombóc volt a torkában. Ha egy szót szól, kitör beöle a sírás. Az apja rákiáltott. Nem is értette, hogy mit mond, csak a hangját hallotta. Ismerte ezt a hangot. Tudta, hogy az apja haragszik. És már érezte vékony, sovány testén a féktelen haragnak tombolását. Az anyja különös, fojtott hangon mondott valamit. Ezt már nem értette. Azután Ilka néni beszélt valamit. Tudta, hogy érte szállt sikra és mégis haragudott rá. Forró haraghullám öntötte el és az ujjai annyira összeszorultak, hogy fájt minden ujjhegye.

Az apja felugrott az asztal mellől. A kisfiu tudta, hogy most mi következik és szembefordult vele. A ház szörnyü nevelési szabálya az volt, hogy a gyerekeknek nem szabad a verés, a megérdemelt, a kijáró büntetés elől elbujnia. Ez gyávaság lett volna és egyben lázadás. Várta a verést. Valami ködön keresztül látta az anyja fájdalmas, elkinzott arcát és látta, hogy az anyja finom, szelid szájaszéle hangtalan remegéssel küzködik. Az apja már ott volt mellette, a karja már a levegőbe lendült, fehér, kerek kézelőjében finoman csörögtek a széles aranygombok.

Ekkor, mint valami fehér, imbolygó árnyék, Ilka néni állott kettőjük közé. A keze könyörgésre kulcsoltan reszketett a férfi felé.

— Ne üsd meg! Meg ne üsd. Engem verj meg. Én vagyok a hibás.

A gyerek csak azt hallotta, hogy az anyja felsikoltott. Olyan volt ez a sikoltás, mint egy megsebzett madárnak a jajveszékelése. Könyörgő és panaszos. A gyerek tudta, Ilka néni is tudta, hogy nem a fiáért sikolt, hanem magáért, magát siratja. Az apa egy percig ránézett a két asszonyra, mintha a gyereket el is felejtette volna. Azután tétován végigsimitott a homlokán, mintha valamit el akart volna törölni.

— Nem tudom, mi bajotok van! A kölyök lehetetlen viselkedéseért megérdemelte volna a verést. — Aztán már megenyhülten hozzátette. Így soha se lehet belőle embert faragni.

Megrázta a gyerek vállát. Már nem haraggal, inkább csak úgy illendőségből.

— Most kotródj. Eredj aludni. És máskor viselkedj rendesen.

A gyerek valahogy kijutott az ajtón. Ostobán, árván és a szomorúságtól szinte megforrázottan ácsorgott, topogott az ajtó előtt. Ekkor Ilka néni hozzájött. Egy sült almát nyomott a kezébe és hirtelen, forrón, szenvedélyesen megcsókolta, majd ellökte magától.

A kisfiu maga se tudta hogyan, kinn volt az udvaron. Nem érezte a hideget, észre se vette, hogy a homlokán, az arcán megolvadnak a hőcseppek. Lassan peregni kezdtek a könnyei, egybeolvadt az arcán a hideg hólé és a forró könny. Mindenkit sajnált, az anyját, Ilka nénit, az apját. És mindent megértett. Keserves grimaszban torzult el a szája. Arra gondolt, hogy az iskolában se hogyan nem tudta ma megérteni a számtani feladatot és most látja, világosan, mintha órákig magyarázták volna, hogy mi történt benn a szobában.

(Folytatása következik)

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

Pálffy János emlékezései:

MAGYARORSZÁGI ÉS ERDÉLYI URAK

(Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár
1939)

Pálffy Jánosnak, a múlt század éreken elhunyt, ősrégi székely családból származó politikusnak és a negyvennyolcas forradalom egyik erdélyi egyéniségének nevét, mind a mai napig csak az ismerte, aki az akkori közélet történelmébe belemélyedt vagy kutatótt. Vannak ugyan korszerű feljegyzések és emlékiratok, amelyek a magyar szabadságharcnak erről az epizódalakjáról is megemlékeznek, de éppen a mellékes, szinte lazán odavetett fel-
említésből tűnik ki, hogy Pálffy János, Udvarhely-széki népképviselő, országgyűlési alelnök és honvédelmi bizottmányi tag, minden tiszt-
sége ellenére is, kisebb méretű, hát-
térbe huzódó, de az eseményeket
mély hazafias fájdalommal és ag-
godalommal szemlélő politikus volt.
Nyolcvan évvel ezelőtt írott és ed-
dig az Erdélyi Múzeum levéltárá-
ban őrzött *Emlékezései*-nek mos-
tani kiadását olvasva, megértjük,
hogy ez az irodalmi tervekkel pró-
bálkozó, dilettánsul induló író miért
vonnult a háttérbe s miért volt so-
káig leplező ürügye kinzó tudóbaja,
ami erdélyi jelentőségének ellenéte
is a vezetők mögé szorította. Mert
Pálffy János, a magyar forradalom

első percétől kezdve, egész lelké-
vel, erkölcsi értelmével a forrada-
lom ellenzője. Nem volt meg benne
az energiának és a cselekvésnek az
ösztöne, hogy nyíltan is szembe-
szállt volna bele. Ezért szerényen
visszahuzódott a kulisszák mögé.
Figyelte az eseményeket, de külö-
nös képen figyelte a forradalom ak-
torait. Amidőn minden összeomló-
va, börtönéből is kiszabadul, zemp-
léni száműzetésében, kétszáznegy-
venegy arcképvázlatot vet papírra,
amiből százötvenhét most került
először nyilvánosságra. (Teljesen
érthetetlen, miért kellett az Erdélyi
Szépmíves Céhnek az amugy is
csonkán maradt emlékezéseket rö-
vidíteni és az eredeti kéziratban
még előforduló nyolcvannégy jel-
lemzést elhagyni.)

Bámulatos kiméletlensége, szigo-
ra, megrögzött igazságkeresése,
amint a földi ideálokból kiábrán-
dulva, minden közéleti szereplő
cselekedeteivel szembehelyezkedve,
el-elfojtottan, de legtöbbször gá-
talan keserőséggel kéjeleg abban a
sok képmutatásban, emberi gyen-
geségben, ami a forradalomból és
a forradalom szereplőiből kiábrán-
ditotta. Az Emlékezések nem
arra valók, hogy közvetlenül tanul-
junk vagy a negyvennyolcas forra-
dalom tanulságait belőlük merítsük.
Aki például a Görgey Artur, Ke-
mény Zsigmond báró vagy Kossuth
Lajos alakját ebből akarná igazán
ismerni, az nagyon csalódná. Va-
lóságos antiemersoniáda ez az
emlékirat. Míg Emersonnak az em-

beri szellem képviselőiről írott nagy művében csodálattal látjuk azoknak lelki képeit, akikről beszél, Pálffy János portretizáló művészetének modelljei valóban csak arra alkalmasak, hogy a történelem nagyjait kicsinyeknek és mohó érdekek önzőinek lássuk. A harcot, amiről lemaradt és ami elől elvont, emlékezőseiben vivja. Minden emberi részvétünk az övé, az íróé, aki mint valami tragikus, magyar Donkühöt papírháborúságot folytat a történelem nagyjaival, hogy belőlük egy előre elveszteknek látszó nagy történelmi tragédia bukott hőseit formálhassa.

A csonkán kiadott arcképvázlatgyűjteményből is kiteljesedő történelmi tragédia valóban teljes. Fellepnek benne árulók, hóhérok, álvézérek, az önző és zsebelő siserehadnak az a szinte véget érni nem akaró légiója, amit tulajdonképpen minden népi mozgalom és minden forradalmi megmozdulás kivétel nélkül és szemfeállít az ideálokkal. De Pálffy János nem azért vívja meddő harcát, hogy harci eszközeiben válogatós legyen és csak azt vegye célba, amit a maga teremtette passzívításában hazaelenesnek vagy a hazának ártó cselekedetnek vél. Megírja modelljeiről, hogy a forradalomból hazasietve császári állásokért tülekednek, és a népet tovább szipolyozzák. Pénzeshesek, hozományvadászok, szívesen hagyják magukat megvesztegetni és akikre még ez sem elég jellemző, sem az a sok, vastag gorombaság, amivel emberi gyengéiket kitergetti, ott a hálószóbak redőnyeinek felhuzásától sem riad vissza. S a főnemesi íróska, aki valami életképszerű, soha el nem készülő regényen kinlódik, ebben a kegyetlen, mindent és mindenkit leleplező, a mai pamfletek hangjára ráhibázó arc-

képgyűjteményében, halála után nyolcvan évvel ér el az írói sikerhez, realista megfigyeléseinek és szókimondó bátorságának ahhoz a nem lekicsinyelhető 5szinteségéhez, ami a mult század memoire irodalmából valóban hiányzott. A forradalmi kormány hibáiért, balfogásaiért például Deákot is okolja. Görgeyt eleven halottnak, a nemzet sirásójának tartja. Báró Eötvös József még a forradalom előtt menekül az országból, mert fél, hogy a »vadállatok minden mérsékelt embert megölnék«. Kemény Zsigmondot oláhnak, tehetségtelennek, iszákosfak tudja, közben pedig, ahogy a nagy regényíró szenvedélyét jellemzi, olyan mélyen emberi karaktert rajzol belőle, amire kevés irodalmi példa van. Mindez azonban Pálffy János most felfedezett írói jelentőségét semmivel sem kisebbíti. Lélektanilag mindenesetre érthető, hogy a tuberkulotikus politikusi-író, mint azt kitűnő életrajzírójának és emlékezősei sajtó alá rendezőjének, Szabó T. Attilának feljegyzéseiből tudjuk, nem csak a politikai, de a családi életnek és a szerelmenek is önkéntes száműzöttje volt, kifosztott, az élet kincseitől megrobolt tragikus áldozatnak képzelte magát. Így mindenkire, akinek ezekből az »elrabolt« kincsekből valami is jutott haragudott. Ismétlem, lélektanilag érthető tehát kifakadása, káromkodása, műveltségének és magyszerű intelligenciájának az a sajtóságos mellékhatása, amely legbensőbb lényegében a ki nem élt aktivitásból és az otthagytott közéletnek abból a hiányzetéből fakadt, ami nélkül nem tudván élni, emlékezőseiből formált olyan közéletet, amelynek purifikátorául, tüzes ostorául önmagát tette meg.

Nagy veszteség, hogy ez a tulzott, elfogultságában is magyszerű

szuggesztivitásu munka, csonkán maradt. Ki is hagytak belőle és az abécé sorrendben sorra vett modelljei során csak a K. betű végéig jutott el. Szerencse, hogy Kossuth Lajos képét még megfesthette. Ez a nagyszerűen megírt terjedelmes portré, minden előítélete ellenére is, a Kossuth-irodalom legjellegzetesebb írása. Nyomait látjuk ebben annak a komoly kísérletnek, hogy az erkölcsi magatartás nemességével és a polgártárs tiszta szándékával közelítse meg a Kormányzó alakját, akit és akinek cselekedeteit ennek ellenére is a legkeményebben bírálja. Nem lehet eléggé hangsúlyozni az »Emlékezések« kiadásának fontosságát és nem lehet eléggé rámutatni arra a példás, gondos munkára, amit a kézirat kiadásával Szabó T. Attila, a Kolozsvári Erdélyi Múzeum főlevéltárosa végzett. A szegényes magyar művelőirodalmat a legsajátságosabb művel gazdagította. Ösztönzést adott tudósainknak hasonló munkák felkutatására. Az »Emlékezések« körüli vita és kritika azonban még sokáig nem fog lezárulni. Történelmi helyét, jelentőségét, kivételes értékét az új magyar történelmi kutatás jelöli majd ki.

*

Kolozsvári Grandpierre Emil:

ALVAJÁRÓK

(Regény. Franklin-Társulat, Budapest kiadása, 1939.)

Az Erdélyből Pestre költözött fiatal regényíró évről-évre szorgalmasan írja új regényeit, de népszerű aligha lesz. Bevallom, nekem bizonyos gátlásaim vannak re-

gényírói képességeivel szemben és ha eddigi írásaiból kibontakozó tehetségét észre is veszem, alakjai téveszméinek és tévedéseikbe torló cselekedeteiknek bonyolult összefonódását sokszor képtelen vagyok követni. Írójuk lelkeben valami megmagyarázhatatlan folyamat megy keresztül, a lélektani vizsgálódásból fakadó az a tulrajzolt, sokszor már groteszkusba hajló képzettársítás, ami nehéz, áthatolhatatlan ködként ereszkedik a mesére és az olvasót elfárasztja. Van így az ember más íróval is. Ha a világirodalomra gondolunk, elsősorban Dosztojevszkij az, akinek groteszkre rajzolt alakjai, mint valami komor drámák félszeg hősei, árják nagy regényeinek kanyargó, súlyos atmoszférájú utjait. Kétségtelen, hogy *Kolozsvári-Grandpierre* Emil ismeri és sokra becsüli Dosztojevszkij tragédiás humorát. Azok a kisebb regények, inkább nagyobb terjedelmű elbeszélések, így például, az »A nagybácsi álma«, amely ceuvrejének ebbe a fajtájába tartozik, visszatérő olvasmánya lehet. Ezért a fiatal írónak nem megrovás, hanem őszinte elismerés járna. De mintha tulságosan belesüppedt ebbe az ingoványba, amelyen pedig csak az olyan biztosan lépkedő író tud áthatolni, mint Dosztojevszkij, akinek epileptikus önkívülete csodálatos bátorságot és alakjainak bonyolult lelki mechanizmusához pedig elképesztően rendkívüli látomást adott.

Itt van most előttünk, ha jól emlékszem, harmadik és legújabb regénye, az »Alvajárók«. Amint végigolvastam, jócskán visszalapozok első regényére, a »Dr. Csibráky szerelméi«-re is. Valóban nem nehéz megállapítani, hogy Csibráky és az új regény Berecz aligazgatója egy és ugyanazon forrásból, a szürke hivatalnok életből és az ak-

táktól porosodó, sokszor abból a neveléses adminisztrációs légkörből fakadtak, amellyel különben is reménytelen olyan pepecselően, anyyira tulrealizált elaprózódottsággal bibelődni, mint azt a mi írónk regényről-regényre teszi. Megpróbál ugyan különbséget tenni a két figura között, és szinte hallom a panaszt: »mit is akar tőlem ez a kútikus, hiszen az egyik a megrögzött agglegény típusa, a másik pedig az évtizedes házasságban eláporodott férj«. De aminthogy, nem is ez a különbség választja el őket egymástól, épen úgy nem is ez a különbség az, amivel egymást kiegészítik. Mindketten éppen szerelmi dolgokban a legnaivabbak, szinte esetlenek, az Anti-Don Juan típusnak abból a fajtájából, akik egy erőltetett mosolyra máris a Nő lábait elé borulnak és lelkiismereti, erkölcsi aggályaikat azonnal feladják. Hogy az »Alvajárók« hőse tulajdonképpen nem is Berecz, az bizonyos. De a főhős, a Diákotthon hivatalnoká végül is az a fanyar, később szomorú és valóban »ajvajáró« figura lesz, amivé Berecz ur és környezete formálják. Barátja, Gusztó, a tébolyda orvosa, természetesen nem normális. Andrejev Leonidnak van egy ilyenfajta alakja, de míg az az orosz író nemes és poétikus pesszimizmusából fakad, a mi fiatal írónk tulajdonképpen nem is kísérl megmagyarázni, miért kell ennek a bizonyára jólnevelt fiatalembernek menyasszonya csendes családi körében ordítani és minden látogatásából valóságos cirkuszi mutatványt rendezni? Lélektanilag ez a viselkedés nem oldható meg, mert hiszen alig tételezhető fel, hogy az ideg orvosok rendes, polgári környezetben azzal szóragoztatnák önmagukat, hogy ápolójuk szerepét átvegyék és barátjukat a megőrülés közeli veszélyével

szagolják. Maga a főhős, aki tulajdonképpen az egész regényt én-stílusban elbeszéli, csüggeteg és passzív lélek. Éppen a csüggedtségben ér el Karolához, orvos barátja menyasszonyához, akit végül is feleségül vesz. Finom ez a megoldás. Valóságos kiút a reménytelen káoszból. Valami dekadens, mély lírára emlékeztet az az éjszakai séta is, amikor a nászúk elől menekülő, alig pár órás házaspár, a város ködös hajnalában összeütközve, dalolva barangolnak a Duna partján. Általában a nagy északiaknak és az oroszoknak vannak ilyen tépelődő, zengően esztelen hangulataik. Kolozsvári-Grandpierre Emil bármennyire is a mai magyar polgári világ elbeszélője akar lenni, alig van fiatal írónk, akiben az északi (Bang, Jacobsen, sőt a fiatal Hamsun) és a már említett orosz hatás ennyire intenzív lenne.

Írásművészetében, különben is sok a megrendítő, finom ecsettel megvonó kép és amint lélektani vizsgálódását is tuhajszolja, vizsgálatát rá, folytonos ismétlődésbe esik. Vannak képei, — igaz, hogy mélyen látott látomások — amelyeket nem un meg újra, meg újra idézni. A tó tiszta emlékére gondolok itt, a hegyi tóra, ami »mély völgykatlanban fokszik, köröskörül fák övezik, a vize zöldes kék, olyan színi, mint a Karola szemé«. S ha most, megjegyzéseim végére érven, megpróbálnám megállapítani, hogy a tragikus elem vagy a groteszk éirajzoltság-e az, ami végül is megmarad bennünk, zavarba jönnék. Nem tudnám a regényt sem az egyik, sem a másik kategóriába sorozni. Érzem, úgy fogok rá visszagondolni, mint az egykori cirkusz porondján ágáló, lisztes pófajú, röhögő bohóca, aki valami szívet és lelket elállító, véresen tragikus mesébe fогott s tanácstalanul me-

redtem magam elé. Nem tudtam, illik-e nevetni és zavartan nyultam zsebkendőm után. Hogy fegyelméletlenül csorduló könnyeim záporát elállítsam.

*

Mauriac:

MAMMON

(Regény. Franklin-Társulat, Budapest kiadása, 1939.)

Az a józan kételkedés, ami a francia népi szellemnek évszázadok óta alapja, valóságos világnézete, már évtizedek óta mintha engedne pozitívizmusából. A felvilágosodás új távlatok felé tör. Nyugtalanosságában a lét utolsó alapjait kutató és a metafizika fogalmait vizsgáló lázadás elől tér ki. Visszakanyarodik a katolicizmus tág mezőire. Mint a pozitívizmus előharcosának. Zolának hű követői: Huysmans, a nagy konvertita és »A Tanítvány« világnézeti fordulataival, az analitikus regényformáit újra feltámasztó Bourget. A fiataloknak ez a tábora az Anatole France és a Renan életművéből anynyira tökéletesen kisugárzó kételkedéstől fordul el. Lelkük anyagába ugyan a kételkedés mestereinek tökéletes és legművésziabb irodalmi, lélektani formáit is felveszik, de a létnek a történelmi eszmeanyagnál is mélyebben fekvő lelki rétegéből kisugárzó azt a varázst is, ami a mai világfölköti hit tiszta forrásából új művészetet, új életérzést fakaszt. Ennek az irodalmi mozgalomnak uttörői: Paul Claudel, aki Renan csókjával a homlokán lépett az irodalomba s mégis, minden műve a lélek küszködése Istennel és meghódítása Istennek; Jacques Maritain,

az integrális katolicizmus filozófusa és Charles Maurras, a francia klasszicizmus tisztaságának nagy harcosa. A világháború befejezése felé az ujka-holikus irány egyre erősödik és a regényirodalomban olyan határozott egyéniségek jelentkeznek, akik ezzel az irányzattal, elsősorban az ifjuság körében, túl Franciaország határain is nagy hatást gyakorolnak. Ennek az irányzatnak mai legjelentősebb regényírója Francois *Mauriac*.

Mauriac valóban a fiatal emberek regényírója. Aki tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt írott kis könyvét, a »Le Jeune Homme«-ot ismeri, az nem is csodálkozik azon, hogy minden újabb regényében feltartóztatlan kitartással és az éleslátásnak valami szelíd humánizmával, az ezerarcú fiatalságnak mindig hullámzó szenvedélyét vizsgálja. Ez a vizsgálódás messze távolodott attól az ártatlan, szüzi hajlamtól, amely a vallásos írók regényeiben áporodott. Mert ha Mauriac nagysága, eredetisége hatásos katolikus voltában gyökeredzik is, a katolicizmus értelmezésének semmi poétikus jelleget sem ad. Elszántan, élettelenül közeledik a bűnös élethez, a Természet pogányságához és a lélek anarchiáját előidéző ösztönökre kérlelhetetlenül mutat. Ezeket az ösztönöket a freudi lélektájtás legnagyobb eszközeivel tapogattja ki. Bebizonyítani kívánja, hogy a lelki valóságok és a válságok összeütközése nem a mai irodalom lázas formájából fakad. A morális problémák és a sötét bűnök a középkor irodalmát is táplálták. Míg azonban akkor a testi szenvedély a lélek kegyelmét kereste s a bűnöző szenvedését a bűntudat enyhítette, addig a mai irodalom a lélektan klinikai kutatásainak területén marad. Az Ember keresztény bánatát, a lélek hitteljes

forradalmát nem látja. Mauriac jelentősége éppen abban van, hogy a freudi kutatás eredményeit a neokatholicizmusba ojtja és a francia irodalom halhatatlan bűnözőit, így Baudelairet, sőt Rimbaud-t is mestereiül vallja, de kiszorította és hatástalanná tette azokat a »megíre-kezhetetlen« katholicizmusukban tobzódó írókat, akik valamennyien a templomokba tódulva, az igazi hit tetszetős külsőségeibe burkolózva, mint valami elkésett arkangyalok, dicsőímmel a homlokukon, elszánt, makacs beszélgetéseket folytattak Istennel. Közben persze az Emberről megfélejtettek. Mauriac éppen azért katolikus, mert nem ad vizsgáló irodalmat. Minden írásában küzd a kísértéssel, ami a katolikus lélek egyik legeredendőbb vonása. Első regényei még áradozó, lírikus temperamentumu önélet-rajzok, de a »Robe Prétexte« gyermekhőse már az áldozások tömjénfüstjében töpreng bánatán és a »La Chair et le Sang« kispapja a föld és a természet hívására hagyja ott a szemináriumot. A »Le baiser au lépreux« a modern mártírasszony lelki arcképe, aki minden kísértésnek ellenállva, ápolja férjét és halála után is hű marad hozzá. A »La Fleuve de Feu«-ben és a »Le Désert de l'Amour«-ban a háború után feltűnt életre, élvezetekre mohó, száz kábulat után vágyódó ifjember típusait, önzésükkel, bűneikkel, sivár fertőikkel huzza a tiszta és öröknek vélt családi élet szertehulló atomjai felé. Mauriac nem tér ki a mai fiatalember elzúlllásának, bűnözésének rajza elől. Nem is igyekszik azonban azt patetikusan tulozni, mintegy megfélemlítésül sötétebbre festeni. Minden regényében tulajdonképpen két sikon mozog: a szenvedély végtelenbe táguló lankán és a bűntudat csendes, lelki interiőrjében. A szen-

vedély az Ördög, a bűntudat a megváltó Angyal. A kettőjük közötti, soha véget nem érő párbaj az Élet. De az Életet sokszor a lélektani csoda ejti meg. Ahogyan regénye, amelynek hősei vagy hősnői ne próbálnák meg a tisztulást, az oltár elé való omlást, várva a kegyelem és a megbocsájtás pillanatát, amelyben kisvárosi emlékek, gyermekkori látomások, visszatérő fájdalmak mind elmerülnek és az imaszámolyról feltápáskodó megkönnyebbülve tér vissza a mindennaphoz. S itt van a nagy Pascal hatása, azé a Pascalé, ki, mint lései követője Mauriac sem, nem ismert tökéletes és tiszta lelket, csak vétkezőt, aki megtisztulásra vágyódik. A megtisztulást a Kegyelem adja. Mauriac minden művében van egy nagy fejezet, van egy-egy felcikkázó jelenet, amelyből ez az Égi Kegyelem nem marad ki.

Legujabb munkája, a »Mammon«, újra a fiatal emberek regénye. Háttere, mint valamennyi regényében. Bordeaux és környéke. A mauriaci konstrukció: a háttérben és a természet festésében szűkszavú. Szinte egyforma. Az irodalmi regionalizmusnak az a korlátolt formája, ahogy minden regénye mögé szülővárosát festi, unottá is válhatna, ha a háttérnek fontosságot tulajdonítana. De ebben a regényében is, a családok, a fiatal emberek a döntő élmény, a tönkrement Révolou és a vagyonukat megmentő Costadof-család barátságának szétesése, majd a fiatalok közeledése, ami végül is elfonnyad és elhal. Robert Costadot megint otthagya Roseot, aki bizony többé nem a csinos, kedves, deris gazdag leánya, hanem egy üzött, csapzott, elhanyagolt külsejű elarusítóleány és Pierre Costadot, a fiatal költő Párizsba, majd az idegenlégióba menekül. Meghatóan szép és a regénynek

valóságos centrális történetét adja, amint Denis Révelou hátat fordít a liceumnak, visszatér a faluba, a gazdaságba, parasztfeliséget vesz és életének ebben a zsákutcájában kezdi új életét. Rose is indulni kényszerül a régi, dűledező udvarházból Sűrű ködben megy a város felé. *»lelkében máris ég az óriási fény,* amit oly sokat látott azelőtt, sötét hajnalakon.« Boldogtalan, szomorú és zord hangulatu a regény. Komor, mint az ótestamentumbeli átok, *mintha* a Révelou-gyermekeket könnyelmű, tönkrement apjuk büneiért hetediziglen akarná büntetni, de elrontottan keserű a Costade fiúk élete is, akik elidegenülve messze kerültek egymástól. Pierre portréja nemes és elcsuklóan érzelmes. Sok lehet benne a személyes élményből és az autóbiográfiából. A tizenhétéves költő verseinek egyes szakaszaiból a fiatal Mauriacra gondolunk, aki ugyancsak lírai költőül indult, hogy klasszikus alkalmok és zengő dallamok után érjen be abba az epikába, amelyben még mindig sok a lírai elem és az a keresztényi romantika, ami a Maurice du Guérin költői, ritmikus

prózájának fájdalmas és szenvedélyes érzelmességével rokon érzelmeket idéz. A »Mammon«-ban sok sajátos vonás van előző regényével, a »Les Anges noirs«-ral is. Irén alakjában van valami Gabriel Gradiéreből, a házasságával földesurrá lett szép parasztfiúból. Általában, minden regényében fellelhetők hasonló típusok, a vidéki városok szűk társadalmi bűnözésének és hívőinek egyhurusága, a környezetrajz monotonitása, szinte pasztózus szürkesége és az itt-ott felbukkanó bűnügyi, valóságos detektív elem is. Ezt azonban a költő Mauriac meglehetősen naivan és az önmaga titkát feltárón konstruálja meg.

Ötvenedik évén túl, Mauriac ma is fiatal, kereső és lelkes. Még mindig a fiatalok írója. Valóban soha ki nem apadva, el nem fáradva, ahogy egy tanulmányírója saját szavával jellemzi — *immarcescible* (el nem hervadón) — a fiatalság színét, hangját, illatát idézi, a bűnre és a szenvedésre kitérülő ifjuság világát. Ezt szolgálva és fáradhatatlanul követve, maga is friss, üde és örök fiatal marad.

KÁZMÉR ERNŐ

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokoltá teszik.

1939. Szeptember

KALANGYA

9. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šećerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar